

Barbara Chojnacka

Marian Kiersnowski (1873-1949) Projektant wnętrz, mebli i wyposażenia kościołów, pedagog

Petersburg, Biała Cerkiew, Toruń, Bydgoszcz i Kodeń – te miasta wyznaczają tułaczę koleje życia Mariana Kiersnowskiego, nie zawsze podyktowane wyborem, a tak typowe dla losów wielu polskich rodzin zamieszkujących Kresy Wschodnie, uciekinierów z Rosji. Jedynie Kodeń był przemyślanym wyborem miejsca zamieszkania, spowodowanym tragiczną śmiercią syna Stefana, rzeźbiarza¹.

W Kodniu, miejscowości położonej nad samym Bugiem, znanej głównie z Sanktuarium Matki Bożej Kodeńskiej, nazwisko Mariana Kiersnowskiego jest istotne, wymieniane równocześnie z przedstawicielami magnackiego rodu Sapiehów, a wystrój wnętrza kodeńskiej bazyliki kojarzony wyłącznie z jego pracą. Nagrobek Mariana i Jadwigi Kiersnowskich, usytuowany w centralnym miejscu parafialnego cmentarza, opatrzony został wymownym napisem: Ku czci i pamięci/ Dobrodziejom Bazyliki/ Wdzięczni parafianie/ w roku 1952. Tymczasem w Bydgoszczy, w której mieszkał 11 lat, zapomniano o twórcy-pedagogu, nauczycielu licznego grona rzeźbiarzy i snycerzy, meblarzy i stolarzy.

Przyjeżdżając w sierpniu 2010 roku do Kodnia, wiedziałam, że w kościele św. Anny znajdują się realizacje autorstwa Mariana Kiersnowskiego i jego syna Stefana. Zaskoczeniem natomiast był duży zespół rysunków projektowych, przechowywanych w Archiwum Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów,

¹ B. Chojnacka, *Stefan Kiersnowski (1906-1930). Rzeźbiarz, medalier, malarz i rysownik*, „Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i Regionu”, z. 15, Bydgoszcz 2010, s. 48-59.

obejmujący także plansze z wcześniejszego etapu twórczości². Właśnie te rysunki, zachowane obiekty i liczne wzmianki o działalności M. Kiersnowskiego w materiałach źródłowych pozwoliły na opracowanie pierwszego szkicu biograficznego twórcy.

Marian Kiersnowski w pracowni rzeźbiarsko-stolarskiej w Kodniu, lata 30. XX w.

Wł. fot. Stefania Kledzik,
repr. Barbara Chojnacka

Marian Kiersnowski urodził się 20 listopada 1873 roku w Łukowie (ziemia siedlecka)³. Po ukończeniu gimnazjum w Grodnie podjął naukę w Centralnej Technicznej Szkole Przemysłu Artystycznego im. B. Szyglicy w Petersburgu⁴. Praktykę w zakresie

sztuki odbywał w Moskwie i Paryżu, a budowlaną w Dziale Architektonicznym Dóbr hr. Branickich w Białej Cerkwi. Osiadł na stałe właśnie w Białej Cerkwi, gdzie w 1905 roku założył fabrykę mebli stylowych i robót budowlanych, w której wykonywał przede wszystkim „urządzenia całkowite wnętrz i mieszkań, biur, sklepów, kawiarni, dworców itp.”. Zamówienia te realizował głównie dla Kijowa i okolicznych miast oraz dla pobliskich majątków, a także dla „miast położonych dalej”. Zakład prowadził do 1917 roku, jednak przez dwa ostatnie lata jego funkcjonowanie utrudniała tocząca się wojna. Następnie, aż do 1921 roku pracował dorywczo, podejmując różne zajęcia, m.in. jako technik

² Ojcu Stanisławowi Wodzowi OMI, proboszczowi i kustoszowi sanktuarium, ze Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Kodniu składam serdeczne podziękowania za udostępnienie materiałów i ogromną życzliwość, która towarzyszyła mojej pracy.

³ M. Kiersnowski był synem Ludwika i Klementyny, z domu Leśniewskiej, Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), *Karta meldunkowa, tom III, karta 85*. Rodzina Kiersnowskich wywodziła się z Kiersnowa w powiecie Bielsk Podlaski.

⁴ Informacje biograficzne dotyczące działalności przed przybyciem do Polski opracowane na podstawie własnoręcznie napisanego życiorysu (z 1947 r.), cytowanego w *Codex Historicus Kodeń*, tom II, spisane przez ks. Franciszka Bronisława Kowalskiego Omi w 1950 r., s. 118-119, rkps (dalej: *Codex Historicus Kodeń II*), Archiwum Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Kodniu (dalej: Archiwum Kodeń).

powiatowy urzędu ziemskiego, chałupnik i robotnik fabryczny. W maju 1921 roku wraz z rodziną przedostał się do Polski jako uciekinier – przez zieloną granicę. W Polsce, podczas pierwszego roku pobytu, zmieniał miejsca pobytu i zajęcia, początkowo pracując w Zagnańsku jako stolarz, potem na stanowisku referenta technicznego w Oddziale Kultury i Sztuki w Kielcach.

Toruńska „Polameryka”

Zapowiedzią pewnej stabilizacji życiowej i zawodowej było osiedlenie się w Toruniu, gdzie rodzina Kiersnowskich pojawiła się w listopadzie 1921 roku, zamieszkując na Bydgoskim Przedmieściu 26, w pensjonacie prowadzonym przez wdowę po pisarzu Jerzym Żuławskim⁵. Marian Kiersnowski znalazł zatrudnienie na posadzie kierownika w nowo powstałej fabryce mebli luksusowych Amerykańskiego Towarzystwa „Polameryka” (siedziba fabryki mieściła się naprzeciw pensjonatu). Firma powstała w kwietniu 1921 roku, początkowo jako dom handlowy z zamiarem eksportowania wyrobów sztuki stosowanej za granicę. Jednak brak organizacji przemysłu artystycznego w Polsce oraz wysokie ceny wyrobów artystycznych wpłynęły na zmianę profilu i podjęcie jako głównego zadania – wytwórczości⁶. Ciekawe uwagi o mało znanej działalności toruńskiej „Polameryki” M. Kiersnowski – fachowiec w dziedzinie projektowania mebli – zanotował w swoim *Dzienniku*: „Stworzyło ją czterech wzbogaconych w Ameryce Polaków, panowie: Zieliński, Poznański, Czarniecki i Wróbel. Pierwszy był z zawodu prawnikiem, drugi restauratorem, trzeci właścicielem ziemskim, a czwarty właścicielem pralni chemicznej. Ta czwórka przedsiębiorczych ludzi, różnych zawodów, powołała do życia przedsiębiorstwo artystyczne, zakrojone na dużą skalę i na sposób amerykański. Firma miała na celu zaopatrywać w swe wyroby rynki w Polsce i w Ameryce. W tym czasie kiedy mnie angażowano była w stadium organizacji, lecz miała już wagonowe zamówienia do największych magazynów w Polsce i do firm amerykańskich. Wytwarzała najrozmaitszą galanterię artystyczną z drzewa, zabawki, kilimy, batiki, wyroby z kości, zakładano dział inkrustacji. Na ulicy Żeglarskiej posiadano wspianały magazyn dla sprzedaży wyrobów, zatrudniający czterech pracowników. Przy ulicy Kopernika pracowało 50-ciu

⁵ *Dziennik Mariana Kiersnowskiego*, spisany w 1943 r., rkps, b.s., wł. Stefania Kledzik z Gdańska (wnuczka Mariana Kiersnowskiego). Jak wspominał M. Kiersnowski, „Polameryka” zamówiła dla rodziny mieszkanie jeszcze przed ich przyjazdem do Torunia.

⁶ „Pawiem narodów byłaś i papugą” (artykuł o „Polameryce”), „Świat” 1922, nr 1. W artykule pojawiły się określenia „Polameryki” – wytwórnia polskich wyrobów artystycznych oraz fabryka mebli i tartaku „Polameryka”.

internowanych Rosjan, 11-tu rzeźbiarzy ze Szkoły przemysłu artystycznego, z których dwóch ze studiami akademickimi (Durek). Oprócz wymienionych działów i warsztatów projektowano teraz założenie fabryki artystycznych mebli luksusowych, do zorganizowania przeprowadzenia której mnie teraz zaangażowano, dając mi w tym zupełną swobodę działania i idąc mi we wszystkim na rękę”. M. Kiersnowski wykonał wówczas kilka kompletów artystycznych mebli na II Targi Poznańskie⁷.

Projekty mebli

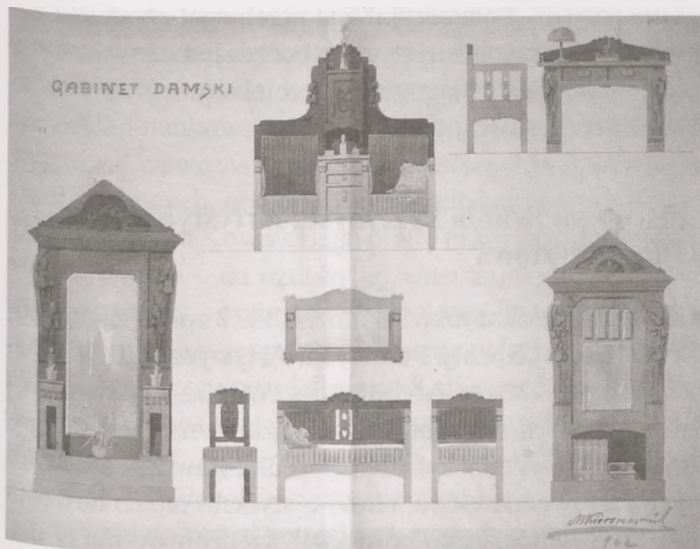
Z tym etapem działalności Kiersnowskiego można powiązać zespół sześciu sygnowanych plansz z projektami na meble, z których kilka jest datowanych na 1922 rok⁸. W zespole znajdują się projekty na *Gabinet damski* (1922, szafa, lustro, sofa, wersalka z szafką, fotel, krzesło, lustro wiszące i sekretarzyk z fotelem), projekty na szafy (1922, dwie *szafy garderobowe i bieliźniarka*), projekt na kredens (do pokoju damskiego?), projekt na *Sypialnię nr 1* (1922, szafa garderobiana, bieliźniarka, toaletka z krzesłem, sofa, dwie szafki z półkami i krzesło), projekt na komplet mebli (gabinet męski?; szafa, stół rozkładany, fotel i krzesło) oraz projekt *Gabinetu* (szafa-regał, szafka-regał i fotel). Rysunki projektowe posiadają dość zróżnicowany charakter wykonania – od plansz z dominującymi walorami malarskimi pozbawionych linearnej kreski do rysunków niemal technicznych, uzupełnionych widokami bocznymi i rzutami oraz wymiarowaniem i określeniem skali. Wszystkie projekty cechuje dbałość o technikę wykonania, zarówno całości, jak i detalu, przy równoczesnym wykorzystaniu szerokiej gamy kolorystycznej.

Pierwsze cztery projekty – gabinet damski, szafy, kredens i sypialnię łączy bogata, różnorodna forma, podkreślona dekoracją traktowaną równorzędnie. Z tego zespołu projektów szafy garderobiane i bieliźniarka są meblami o dość prostej formie, z zaakcentowaną partią cokołów i gzymsów wieńczących, w które wprowadzono zgeometryzowane lub roślinne fryzy. Zasadniczy element

⁷ Informacja zamieszczona w życiorysie, *Codex Historicus Kodeń II*, s. 119.

⁸ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Gabinet damski*, 1922, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/922, napis aut.; pl. 2 Projekty szaf – *Szafa garderobowa, bieliźniarka*, N. 4, 5, 6, 1922, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 13/5 922, napisy aut.; pl. 3 Projekt kredensu, b.r. (ok. 1922), akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski, widok z boku – rys. techn.; pl. 4 *Sypialnia*, nr 1, 1922, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 4/II 922, napis aut.; pl. 5 Projekt kompletu mebli (gabinet męski?), ujęcia frontowe i boczne, b.r. (ok. 1922), tusz, akwarela barwna, niesygn., rys. techn. z oznaczeniem detalu; pl. 6 *Gabinet*, skala 1:10, rzut poziomy i widok boczny, b.r. (ok. 1922), tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski, napis aut.

zdobniczy szaf stanowią duże płyciny drzwiowe z popiersiowymi lub półpostaciowymi wizerunkami młodych kobiet w naturalnych, nieco romantycznych ujęciach. Subtelna, jasna gama barwna zawężona została do różu, żółci i zieleni. Podobna lekkość w zakresie formy, dekoracji i kolorystyki cechuje kredens, prawdopodobnie przeznaczony do pokoju damskiego. Zaskakuje rozbudowana forma z kolistą-tarczową ścianką tylną oraz dość fantazyjne połączenie elementów historycznych w postaci kolumn, pilastrów i roślinnych fryzów ze scenami w płycinach drzwiowych, gdzie wkomponowano wizerunek współczesnej kobiety, pelikany i pełnoplastyczne bociany w zwieńczeniu. Nowocześniejszą formą, pozbawioną historyzujących zapożyczeń, wyróżnia się projekt mebli do sypialni, utrzymanej w gamie błękitów z elementami oranżu w tapicerowanych partiach mebli. W płycinach drzwi pojawiają się ponownie dwie sceny (nieczytelne), a dekoracja ornamentalna ograniczona została do partii gzymsów, gdzie umieszczono stylizowane kwiaty.

Marian Kiersnowski,
Projekt – *Gabinet
damski*, 1922,
akwarela barwna

Wł. Archiwum
Zgromadzenia
Misjonarzy Oblatów
Maryi Niepokalanej
w Kodniu (dalej:
Archiwum Kodeń),
repr. Barbara
Chojnacka

Między tradycją a nowoczesnością lokuje się gabinet damski w tonacji oliwkowej zieleni, skontrastowanej z fioletem w miejscach tapicerowanych, a na projekcie wzbogacony dodatkami aranżacyjnymi w kolorze oranżu. Dość przysadziste formy mebli z wyraźnymi podziałami o charakterze architektonicznym i masywnymi zwieńczeniami zdobią wybujałe formy dużych irysów. Projekt na gabinet męski posiada charakter najbliższy rysunkowi technicznemu, tu dodatkowo podkolorowanemu akwarelą. Ujęcia boczne i rzuty najpełniej informują o rozwiązaniach konstrukcyjnych. Także forma mebli

świadczy o odmiennych inspiracjach, których źródłem jest ludowe meblarstwo i snycerka. Spójność tego zestawu mebli buduje dążność do prostoty z syntezą podziałów, detalu architektonicznego i elementów zdobniczych. W okazałej szafie myśliwskiej projektant powtórzył motyw figuralnych płycin, tu obrazujących postacie myśliwych i niedźwiedzia. Sylweta zwierzęcia w formie rzeźby pełnej pojawiła się także w ukształtowaniu poręczy foteli. W starannym rysunku dokładnie zróżnicowano elementy reliefowe plastycznych scen figuralnych i płaskich motywów ornamentalnych (płytki relief lub ryt). Kolorystyka tego zestawu mebli została utrzymana w gamie jasnej, zgaszonej zieleni. Ostatni z projektów – na *Gabinet* charakteryzuje nowoczesny funkcjonalizm. Zestaw mebli wyróżnia prostota, wyznaczona zgeometryzowaną formą i podziałami oraz rezygnacją z elementów zdobniczych. Zgaszony róż i cynober mebli harmonizuje z szachownicą tapicerowanego obicia foteli w odcieniach fioletu.

Czym podyktowana była przeprowadzka M. Kiersnowskiego do Bydgoszczy? Prawdopodobnie rozwój „Polameryki” nie przebiegał zgodnie z założeniami jej twórców, a bydgoska szkoła artystyczna, będąca jeszcze w stadium organizacji, intensywnie poszukiwała pedagogów – specjalistów różnych dziedzin, zwłaszcza w zakresie sztuki stosowanej.

W Bydgoszczy – Państwowa Szkoła Przemysłu Artystycznego i Państwowa Szkoła Przemysłowa

Marian Kiersnowski z początkiem roku szkolnego 1922 został zaangażowany przez dyrekcję Państwowej Szkoły Przemysłu Artystycznego w Bydgoszczy na posadę kierownika Działu Architektury Wnętrz i kierownika Szkolnych Warsztatów Stolarskich. Po reorganizacji szkoły nauczał w Państwowej Szkole Przemysłowej. Był nauczycielem przedmiotów zawodowych i rysunków technicznych, drzewoznawstwa, nauki o stylach, rachunkowości i kalkulacji rzemieślniczej. Równocześnie prowadził wieczorowe kursy doszkalające dla czeladników stolarskich przygotowujących się do egzaminów mistrzowskich.

Już w listopadzie 1922 roku na łamach „Dziennika Bydgoskiego” opublikowano artykuł M. Kiersnowskiego, zatytułowany *Szkoła rzemieślnicza, jej cel i zadanie*, w którym podkreślał rolę odradzającego się polskiego rzemiosła i kształcenia w przemyśle drzewnym⁹. Fragment tekstu znakomicie oddaje ówczesne tendencje w tych dziedzinach, równocześnie ujawniając wiedzę

⁹ „Dziennik Bydgoski”, 10 XI 1922, nr 251, s. 3.

autora w zakresie znajomości rynku i jego potrzeb: „A przecież targi wiosenne w Poznaniu i ostatnie we Lwowie dobitnie zilustrowały nam, jakie ogromne zapotrzebowania na nasze wyroby mielibyśmy w tym przemyśle (drzewnym), gdybyśmy posiadali kwalifikowanych i przedsiębiorczych fachowców, potrafiących dać coś więcej nad niewolnicze naśladowanie szablonowej niemieczyny. Prawie odłogiem leży polskie meblarstwo artystyczne, odłogiem zabawkarstwo polskie, zupełnie niewyzyskane pole galanterii drzewnej. Fachowców specjalistów, którzyby dali świeży pomysł, wykonali nowy model brak zupełnie. Wszystko, co w tych zakresach stworzyć byśmy nowego potrafili z pod rąk nam wyrwie zagranica”. M. Kiersnowski przygotowywał programy nauczania, obowiązujące w Państwowej Szkole Przemysłowej, był też autorem *Podręcznika dla rzemieślnika, cz. I: Rachunkowość*¹⁰. Zachowany projekt okładki z fragmentem wnętrza mieszkalnego i napisem: Marjan Kiersnowski/ Meblarstwo/ zeszyt I świadczą, że pracował nad podręcznikiem poświęconym tej dziedzinie sztuki stosowanej¹¹.

W bydgoskiej szkole M. Kiersnowski nauczał do sierpnia 1933 roku, a powodem odejścia ze szkoły były przyczyny zawodowe i osobiste. Jak podał w swoim życiorysie, zwolniony został ze szkoły z powodu jej reorganizacji na zakład naukowy innego typu i likwidacji działów, które prowadził. Zrezygnował wówczas z zabiegów o dalszą pracę pedagogiczną i „szerszych aspiracji życiowych, powodowany względami natury duchowej złożyłem na ręce Ojca Superiora Kowalskiego ofertę pracy przy Bazylice Kodeńskiej”, wnosząc – jako wotum – do ozdoby jej wnętrza, wykonane w warsztatach szkolnych w Bydgoszczy – ambonę i ołtarz Serca Jezusowego”. Po przyjęciu propozycji i zaaprobowaniu jej przez ojca prowincjała ks. Nawrota Marian Kiersnowski wraz z żoną przeprowadził się do Kodnia w dniu 14 sierpnia 1933 roku. Jak podkreślał – „Praca moja przy świątyni kodeńskiej ma dla mnie znaczenie *ofiary ekspijacyjnej*”. Należy tutaj dodać, że małżeństwo Kiersnowskich było bardzo religijne, ich głębokiej wiary nie zachwiała nawet samobójcza śmierć Stefana; jednak nie do końca potrafili się pogodzić ze świadomością jego utraty.

¹⁰ Wśród materiałów archiwalnych zachowały się m.in. rękopiśmienne księgi zawierające lekcje z zadaniami i przykładami, w tym: *Rachunkowość i korespondencja handlowa. Materiał posiłkowy do wykładów kalkulacji, księgowości i korespondencji rzemieślniczej 1930/31, oprac. M. Kiersnowski; Wskazówki pomocnicze i zadania do ćwiczeń przy nauce rachunkowości rzemieślniczej ułożył M. Kiersnowski, nauczyciel PSP w Bydgoszczy, rok szkolny 1932/33; Rachunkowość rzemieślnicza, rok szkol. 1932/33, oprac. M. Kiersnowski* oraz *Księgi: Korespondentów, Płatności, Kasowa, Towarów i papierów wartościowych*, wszystkie z 1926 r., Archiwum Kodeń, teczki 23, 24, 25.

¹¹ Archiwum Kodeń. Można przypuszczać, że autorem interesującego projektu graficznego okładki był także M. Kiersnowski.

Między Bydgoszczą a Kodniem

Bydgoszcz z Kodniem łączy nie tylko osoba Mariana Kiersnowskiego, ale też kilka obiektów, które – wykonane jeszcze w grodzie nad Brdą – nadal zdobią wnętrze kodeńskiej bazyliki. Realizacje te są o tyle istotne, że wiążą się jeszcze – każdy w innym zakresie – z pracami rozpoczętymi dla Kodnia przez Stefana Kiersnowskiego; są to: chrzcielnica, ambona i ołtarz *Serca Jezusowego*. Ponadto, to właśnie te obiekty jako pierwsze wzbogaciły puste wnętrze kościoła, w którym do początku lat trzydziestych znajdował się jedynie rewindykowany dawny ołtarz główny oraz nowe organy¹².

Chrzcielnica

Tak niepozorna i inna od zaprojektowanej wstępnie przez Stefana Kiersnowskiego – posiada zajmującą i udokumentowaną historię. W 1928 roku, a więc rok przed zakończeniem studiów, Stefan wraz z rodzicami postanowił, że jego pierwsze większe dzieło będzie poświęcone „Matce Boskiej Kodeńskiej dla jej świątyni w Kodniu”¹³. Z propozycją wykonania dowolnego obiektu w darze dla kościoła Marian Kiersnowski zwrócił się listownie do ojca Leonarda Nandzika, który zdecydował, że tym darem mogłaby być „barokowa chrzcielnica z obudowaniem i nadbudową, jaką widział w kościołach w Krobi i Żytowiecku”. Chrzcielnica miała być zlokalizowana w miejscu, gdzie później ustawiono ołtarz NSPJ (po prawej stronie łuku tęczowego). W styczniu 1929 roku ojciec L. Nandzik przesłał fotografie chrzcielnic i ambony z Żytowiecka, nadmieniając, że w późniejszym terminie zamierza zamówić ambonę jako „odpowiednik” do chrzcielnic. Życzliwa reakcja ojca L. Nandzika skłoniła Stefana do wyjazdu do Kodnia, gdzie otrzymał propozycję dłuższej, kontraktowej pracy związanej z wykonywaniem wyposażenia wnętrza. W Kodniu – jeszcze

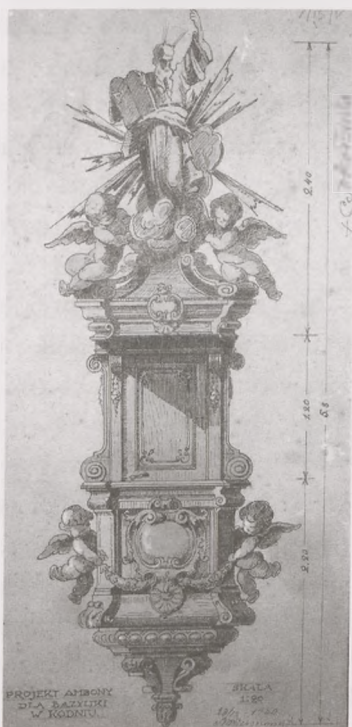
¹² Od początku XVI w. Kodeń był związany z litewskim rodem magnackim Sapiehów, będąc najważniejszą siedzibą tego rodu na południowym Podlasiu. Późnorennesansowy kościół pw. św. Anny zbudowano z fundacji Mikołaja Sapiehy, kasztelana wileńskiego i jego żony Anny Jadwigi Wojnianki. W 1875 r. został zabrany na cerkiew prawosławną, a bogate wyposażenie uległo rozproszeniu, przeniesione do różnych kościołów. Uszkodzony podczas I wojny światowej, w 1917 r. oddany katolikom, remontowany w latach 1926-1927. W 1927 r. został objęty przez zgromadzenie oblatów, które rewindykowało część dawnego wyposażenia.

¹³ *Codex Historicus Kodeń 1927*, tom I, spisany przez ks. Franciszka Bronisława Kowalskiego Omi w 1940 i 1950 roku, rkps (dalej: *Codex Historicus Kodeń I*), s. 108. Należy tu podkreślić, że ks. F.B. Kowalski znaczną część kroniki spisywał w 1950 r. w Poznaniu, a swoje wspomnienia uzupełniał m.in. archiwalnymi wizytacjami z lat 30. i 40.; List M. Kiersnowskiego z Bydgoszczy do Klasztoru Ojców Oblatów w Kodniu, z dn. 13 VIII 1928, Archiwum Kodeń.

na gorąco – powstała wizja planowanej chrzcielnicy, o której pisał do ojca: „Co do chrzcielnicy, to możnaby robić tutaj na miejscu... wprost będę robił w cemencie lub gipsie dużą płaskorzeźbę (z grupą figuralną i baldachimem)”¹⁴. Stefan wykonał projekt takiej chrzcielnicy oraz kilku innych obiektów – ambony i stacji *Drogi Krzyżowej*, które przesłał do Kodnia¹⁵. Jednak planowana współpraca nie doszła do skutku z powodu zmiany na stanowisku superiora.

Ambona

Następca ojca L. Nandzika – ojciec Marian Kulawy uważał, że obiektem bardziej przydatnym w kościele byłaby ambona w drewnie. Marian Kiersnowski przypomniał, że ofiara miała dotyczyć pracy rzeźbiarskiej, wykonanej osobiście przez Stefana, natomiast z realizacją ambony związane są prace stolarskie i znacznie większe wydatki finansowe. Równocześnie sugerował, że istnieje możliwość obniżenia kosztów poprzez realizację prac stolarskich przy ambonie w klasztornym warsztacie pod kierunkiem Stefana. Jednak superior M. Kulawy zrezygnował z tej propozycji z uwagi na brak środków finansowych. Kwestia wykonania ambony przybrała jednak wiosną 1930 roku nieprzewidziany obrót. Uczniowie-stolarze M. Kiersnowskiego z Państwowej Szkoły Przemysłowej, oglądając plany i poznawszy cel, zaofiarowali swoją bezinteresowną pomoc w pracach stolarskich przy ambonie. M. Kiersnowski, informując o tym superiora, zaznaczył, że część rzeźb w stiuku powinna zostać zrobiona przez Stefana już na miejscu, w Kodniu. Brak odpowiedzi ze strony superiora w kwestii chrzcielnicy i ambony wpłynął na dalsze przesunięcie prac. W rezultacie Stefan Kiersnowski wykonał chrzcielnicę w drewnie dębowym w Bydgoszczy, wysłał ją koleją w maju 1930 roku, a sam

Marian Kiersnowski, *Projekt ambony dla bazyliki w Kodniu*, 1930, tusz, akwarela barwna
 Wł. Archiwum Kodeń,
 repr. Barbara Chojnacka

¹⁴ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 110. Ks. F.B. Kowalski w swojej kronice cytuje fragmenty zaginionych listów Stefana Kiersnowskiego do ojca.

¹⁵ Niezrealizowane projekty S. Kiersnowskiego dla bazyliki w Kodniu będą przedmiotem odrębnego artykułu. Rysunki: Archiwum Kodeń.

pojechał do Kodnia w celu montażu. W „Gazecie Warszawskiej” miał ukazać się artykuł o młodym rzeźbiarzu i chrzcielnicy, który wpłynął na znaczny rozgłos o jego talencie w Brześciu nad Bugiem. Zachowało się kilka bardzo odmiennych projektów tego obiektu, w tym rysunek chrzcielnicy do dnia dzisiejszego zdobiącej wnętrze kodeńskiej bazyliki¹⁶.

Po śmierci Stefana (listopad 1930) urwała się korespondencja dotycząca ambony i nie wiadomo, od kogo wyszła nowa inicjatywa jej realizacji – od ojca M. Kulawego czy M. Kiersnowskiego, który wykonał ją własnym kosztem w warsztatach Szkoły Przemysłowej w Bydgoszczy¹⁷. Autorem projektu i niezachowanego modelu *ambony*, powstałych w 1930 roku, jest Stefan Kiersnowski. Jak zaznacza ks. F.B. Kowalski, w modelu Stefana w zwieńczeniu miała się znajdować *figura Mojżesza z tablicami przykazań*, jednak akceptująca projekt Kuria zmieniła sylwetkę na *figurę Boga Ojca*. W wykonaniu ambony uczestniczyli m.in. Kaźmierczak (instruktor w Państwowej Szkole Przemysłowej, „prawa ręka p. Kiersnowskiego”) i rzeźbiarz Piotr Triebler, którzy przyjechali z M. Kiersnowskim do Kodnia, pomagając przy wykańczaniu detalu i ustawieniu ambony na miejscu (wrzesień 1931). Relacjonujący wydarzenia ks. F.B. Kowalski zauważył, że koszt ambony musiał być znaczący, bo za wykonanie samej figury M. Kiersnowski zapłacił 900 złotych¹⁸. Zachował się rysunek projektowy ambony autorstwa Stefana, który można uważać za pierwszą koncepcję, różniący się dość znacznie od realizacji¹⁹. Istniejąca ambona została wykonana według projektu M. Kiersnowskiego, powstałego w Bydgoszczy w grudniu 1930 roku, przy czym autor w zwieńczeniu umieścił zaplanowaną przez syna *figurę Mojżesza*²⁰. Fotografie zrobione po ustawieniu ambony świadczą, że przetrwała ona w niezmięnionej formie do dnia dzisiejszego²¹.

¹⁶ Rysunki chrzcielnicy, wszystkie z 1930 r.: Archiwum Kodeń, Muzeum Miejskie Wrocławia, Muzeum Sztuki Medalierskiej.

¹⁷ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 125-126.

¹⁸ Ibidem, s. 126. Pojawienie się we wnętrzu ambony uświetniło, według relacji ks. F.B. Kowalskiego, jubileusz 300-lecia sprowadzenia cudownego obrazu do Kodnia. Wszyscy zwiedzający kodeńską świątynię mieli być pełni podziwu dla „mistrzowskiej roboty”. Wcześniej w kościele znajdowała się „ambona z desek obwieszona kilimami”.

¹⁹ Archiwum Kodeń: *Projekt ambony*, 1929, ołówek, akwarela barwna, sygn. l.g. oł.: PROJEKT AMBONY/ St Kiersnowski 29 r.

²⁰ Archiwum Kodeń: *Projekt ambony dla bazyliki w Kodniu*, skala 1:20, 1930, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: 23/12-1930/ MKiersnowski, napis aut.

²¹ Archiwum Kodeń: Fotografie ambony.

Ołtarz Najświętszego Serca Pana Jezusa

Interesującą historię posiada istniejący ołtarz Najświętszego Serca Pana Jezusa, ustawiony po prawej stronie łuku tęczowego. Ksiądz F.B. Kowalski wspominał, że kiedy w marcu 1933 roku objął Kodeń, wśród materiałów swego poprzednika – ks. M. Kulawego – znalazł rysunek „ogromnej rzeźby” z figurą Najświętszego Serca Jezusa według modelu Stefana, przeznaczonej jako pendant do ambony (w miejscu, gdzie ojciec L. Nandzik planował ustawienie chrzcielnicy), już opatrzony aprobatą biskupią oraz list M. Kiersnowskiego w tej sprawie. Skontaktował się wówczas z M. Kiersnowskim w celu wprowadzenia korekt w projekcie poprzez zmianę podstawy rzeźby i dodania ołtarza, przy którym możliwe byłoby odprawianie mszy. M. Kiersnowski wyraził zgodę, przysyłając przekształcony projekt, a po uzyskaniu aprobaty wykonał ołtarz w bydgoskich warsztatach. Ołtarz został przywieziony do Kodnia koleją 24 lipca 1933 roku, a jego ustawieniem zajęli się M. Kiersnowski i Kaźmierczak²². Dwa zachowane rysunki M. Kiersnowskiego (datowane na luty i kwiecień 1933 r.) oraz znany z fotografii gipsowy model rzeźby *Serca Jezusa* autorstwa Stefana Kiersnowskiego pozwalają na stwierdzenie, że w projektowanym ołtarzu pierwowzorem sylwetki Jezusa był wiernie skopiowany model figury *Serca Jezusa* Stefana²³.

Ołtarz, jak się później okazało, był nieco za wąski i już w Kodniu Marian Kiersnowski dokonał kolejnej zmiany – poszerzył mense, powiększył całość,

Marian Kiersnowski, *Projekt figury Serca Jezusowego dla kościoła w Kodniu, 1933*, tusz, akwarela barwna

Wł. Archiwum Kodeń, repr. Barbara Chojnacka

²² *Codex Historicus Kodeń I*, s. 172. Prace mularskie wykonał murarz kodeński – Edward Stazyński.

²³ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt figury Serca Jezusowego dla kościoła w Kodniu, 1933*, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 3.II.1933, napis aut., napis: N 1096/ Niniejszy projekt w myśl/ prawa kanonicznego/ władza Diecezjalna zatwierdza/ Siedlce 17 lutego 1933, rys. walorowo-światłocieniowy, z wymiarowaniem; pl. 2 *Projekt ołtarza z figurą Serca Jezusowego dla kościoła w Kodniu, 1933*, tusz, kalka, niesygn., napis: N 2528/ Niniejszy projekt/ w myśl prawa kanonicznego/ władza Diecezjalna/ zatwierdza/ Siedlce 24 kwietnia 1933 r., rys. linearny, detale podkreślone światłocieniowo.

a w zwieńczeniu umieścił dębowy krucyfiks autorstwa syna²⁴. Prace te zrealizowano w 1938 roku. Z krzyża wykonano odlew w brązie, a M. Kiersnowski wyrzeźbił kopię w drewnie lipowym umieszczoną w kruchcie nad kropielnicą. W tej przekształconej formie ołtarz nie zachował się do naszych czasów. W późniejszych latach usunięto mense, a na jej miejscu ustawiono chrzcielnicę autorstwa Stefana Kiersnowskiego.

Kodeń

W trakcie korespondencji między Marianem Kiersnowskim a ks. Franciszkiem B. Kowalskim, dotyczącej ołtarza NSPJ, po raz pierwszy bydgoski twórca ujawnił zamiar osiedlenia się na stałe w Kodniu. Propozycję tę przedstawił bezpośrednio podczas pobytu w Kodniu, związanego z montażem ołtarza, podkreślając, że zamierza wraz z żoną resztę życia poświęcić Matce Boskiej Kodeńskiej, pracując na potrzeby kościoła. Superior początkowo był pełen obaw, na które wpływały niskie dochody klasztoru i brak funduszy niezbędnych do urządzenia warsztatu, konieczność zatrudnienia co najmniej jednego stolarza i rzeźbiarza, zakup materiałów i zapewnienie wynagrodzenia za pracę. M. Kiersnowski starał się rozwiać jego wątpliwości, argumentując, że opuszczając stanowisko pedagoga w Bydgoszczy, otrzyma rentę lub odprawę, która zapewni mu utrzymanie przez kilka lat. Z drugiej strony ks. F.B. Kowalski wiedział, że musi podjąć działania zmierzające do wyposażenia właściwie pustego kościoła. Był znakomicie zorientowany w kosztach związanych np. z wykonaniem ołtarza, a M. Kiersnowski przekonał go, że realizacja na miejscu, we własnym warsztacie obniży cenę niemal dziesięciokrotnie. Po uzyskaniu zgody superiora M. Kiersnowski powrócił do Bydgoszczy w celu załatwienia spraw związanych z rozwiązaniem zatrudnienia i przeprowadzką.

Dnia 19 sierpnia 1933 roku Marian Kiersnowski wraz z żoną przyjechał do Kodnia, przywoząc cały swój majątek, warsztat stolarski i rzeźbiarski oraz specjalistyczne narzędzia²⁵. Zgodnie z niespisaną umową pomiędzy twórcą a ks. F.B. Kowalskim, praca dla kodeńskiego klasztoru miała dla

²⁴ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 126-127. Jak wspominał ks. F.B. Kowalski, w dolnej partii figury M. Kiersnowski umieścił kosmyk włosów syna. Prace pozłotnicze ołtarza wykonał brat Feliks Śmigielski. Ołtarz i krucyfiks Stefana Kiersnowskiego zostały poświęcone 14 sierpnia 1933 r. przez ks. bpa Henryka Przeździeckiego.

²⁵ W cytowanym już życiorysie M. Kiersnowski podał, że dla zapoczątkowania pracowni wniósł komplet narzędzi oraz warsztat stolarski i rzeźbiarski. Na użytek parafii jako depozyt złożył ok. 300 tomów książek treści naukowej i beletrystycznej wraz z szafą dębową artystycznej roboty. Depozyt ten przekazał na własność parafii w 1947 r.

M. Kiersnowskiego znaczenie „ofiary ekspijacyjnej”, ale uwarunkowana była kilkoma punktami. Klasztor miał zapewnić artyście pełne utrzymanie oraz przekazywać miesięcznie niewielką, dobrowolną sumę na osobiste wydatki.

M. Kiersnowski zagwarantował sobie ponadto prawo do wykonywania prywatnych zamówień dla innych kościołów, przy czym 50% sumy deklarował przeznaczyć na potrzeby bazyliki²⁶. Kiersnowscy zajęli niewielkie mieszkanie na piętrze budynku gospodarczego, a w parterowej przybudówce urządzono warsztat. Przed przystąpieniem do pierwszych realizacji ksiądz F.B. Kowalski i M. Kiersnowski omówili potrzeby bazyliki i zaplanowali kolejność prac wykonywanych przez warsztat. Zdecydowano, że do najpilniejszych zadań należy realizacja balasek przed ołtarzem głównym, zabezpieczenie kościoła przed ewentualną kradzieżą poprzez wprowadzenie kraty oddzielającej nawę od kruchty i zbudowanie ołtarza dla relikwii przechowywanych w kościele. Pierwsze miesiące upłynęły na pracach przygotowawczych – wykonaniu projektów i zgromadzeniu niezbędnych materiałów.

Dnia 22 stycznia 1934 roku odbyło się uroczyste poświęcenie warsztatu rzeźbiarsko-stolarskiego pw. św. Józefa. Jak wspominał ks. F.B. Kowalski, parafianie mieli możliwość obejrzenia pracowni i przygotowywanych projektów. Następnego dnia odbyła się msza święta do św. Józefa w intencji pracowni. Już w lutym tego roku do Kodnia przybył młody bydgoski rzeźbiarz – Aleks Gajewski, który zamieszkał u państwa Kiersnowskich. Niewielki, prowizoryczny warsztat szybko okazał się zbyt mały i wiosną 1934 roku został powiększony poprzez dobudowę drugiego, większego i podpiwniczonego pomieszczenia na pracownię oraz komórek na przechowywanie materiałów i suszarnię desek. Warsztat był dobrze wyposażony w narzędzia rzeźbiarskie i stolarskie, systematycznie uzupełniane przez M. Kiersnowskiego²⁷.

Podczas działalności warsztatu zatrudnienie w nim znalazło kilku stolarzy i rzeźbiarzy oraz uczniów²⁸. Pierwszym stolarzem kodeńskim pracującym z M. Kiersnowskim był Jan Bysiak, następnie rozpoczął pracę Mieczysław Pawłowicz, a jeszcze później Bolesław Lenkiewicz. Przez pewien czas pracował też Antoni Mużyło-Kuryłłowicz. Do pomocy w pracach rzeźbiarskich sprowadzono „starego” rzeźbiarza Laskowskiego z Kielc, którego M. Kiersnowski

²⁶ *Codex Historicus Kodeń II*, s. 97. Dwa lata przed śmiercią M. Kiersnowskiego została spisana umowa z superiorem ks. Sypniewskim, rozszerzona o intencje mszalne za zmarłych członków rodziny, zawierająca wcześniejsze ustne ustalenia.

²⁷ Archiwum Kodeń: *Inwentarz stolarni im. św. Józefa przy klasztorze o.o. Oblatów w Kodniu n/B.*, 1934 r., teczka 24. Inwentarz obejmował wówczas ok. 300 pozycji.

²⁸ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 175.

znał już wcześniej. Ksiądz F.B. Kowalski odnotował, że do M. Kiersnowskiego zgłaszali się też chłopcy chcący uczyć się rzeźbiarstwa, posiadający znaczne zdolności w tej dziedzinie. Dwaj pierwsi uczniowie – Kosiuk (?) z Kodnia i Czesław Pawłowski z Dobromyśla – przebywali w warsztacie krótko z uwagi na stan zdrowia. Kolejny uczeń, Władysław Sierota z Trojanek, pracował aż do wybuchu wojny.

Wyposażenie wnętrza Bazyliki

Balaski przed ołtarzem i stalle w prezbiterium

W 1934 roku w warsztacie zrealizowano *balaski przed ołtarzem* i *stalle w prezbiterium*, o których nie wspomina się jednak obszerniej w pisemnych relacjach. Neoregencyjne *stalle* wymienione zostały w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*²⁹. Zachowały się natomiast dwa rysunki projektowe z 1933 roku – *Projekt stalli do kościoła w Kodniu* oraz *Projekt kratek i ławek przy nich do prezbiterium dla kościoła w Kodniu*, dotyczące wymienionych realizacji³⁰. Wykonane w tuszu rysunki, podkolorowane akwarelą, rozwiązane są walorowo i światłocieniowo, uzupełnione widokami bocznymi, opisem i wymiarowaniem oraz adnotacją o zatwierdzeniu przez Kurię Diecezjalną w Siedlcach. Na pierwszym z projektów przedstawiona została mniejsza, dwuosobowa stalla, zdobiona dekoracją ornamentalną i balaski, a motywem scalającym oba obiekty są narożne słupki z wazonami. Drugi z projektów stanowi rozbudowaną wersję stalli, wzbogaconą w zwieńczeniu pełnoplastyczną grupą figuralną putt trzymających girlandę oraz główkami anielskimi wydzielającymi płyciny z kratką regencyjną na ścianie frontowej. Stalle, w nieco przekształconej formie, zachowały się w kodeńskiej bazylice.

²⁹ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Powiat Biała Podlaska*, t. VIII, z. 2, red. K. Kolendo-Korczakowa, A. Oleńska, M. Zgliński, Warszawa 2006, s. 110 (dalej: KZSP). Podana informacja o projekcie Stefana Kiersnowskiego nie znajduje potwierdzenia w zachowanych materiałach, podobnie jak data powstania – 1933 r.

³⁰ Archiwum Kodeń: *Projekt stalli do kościoła w Kodniu*, 1933, tusz, akwarela barwna, sygn. l.d.: MKiersnowski/ Kodeń n/B/ 13/XI.33, napis aut., napis: N 80. Niniejszy projekt w myśl prawa/kanonicznego władza Diecezjalna/ zatwierdza/ Siedlce 4 I 1934, przekroje boczne – rys. tech.; Muzeum Misyjno-Ornitologiczne oo. Oblatów w Kodniu (dalej: Muzeum Kodeń), *Projekt kratek i ławek przy nich do prezbiterium dla kościoła w Kodniu*, 1933, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ Kodeń n/B/ 15/9-33, napis: Niniejszy projekt, w myśl prawa kanonicznego, Władza/ Diecezjalna zatwierdza/ Siedlce, 4.I.1934, widok ławki od frontu i z boku.

Kraty i drzwi dębowe

Jednocześnie w tym roku rozpoczęto prace nad trzema *kratami dębowymi*, zamontowanymi między nawą a kruchtą w 1935 roku. Do mniejszych prac, związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa w świątyni, należały także główne *drzwi dębowe* do kościoła, wykonane w 1935 roku, według projektu Mariana Kiersnowskiego, „skromnie ale gustownie ozdobione rzeźbami” – jak podkreślił ks. F.B. Kowalski. Do tych prac nie zachowały się rysunki projektowe, a same obiekty nie przetrwały do naszych czasów.

Ołtarz św. Relikwii

Jednak najokazalszym, wczesnym obiektem wykonanym w warsztacie był *ołtarz św. Relikwii*, zrealizowany w latach 1935-1936, a poświęcony 16 maja 1937 roku przez biskupa Czesława Sochołowskiego. Ołtarz ten przeznaczony był do kaplicy południowej. Prace nad ołtarzem i samą kaplicą trwały długo, czego powodem był stan zachowania tego wnętrza, opisywany w protokołach wizytacyjnych od 1925 roku³¹. Zniszczone były sztukaterie i tynki, pęknięty główny łuk sklepienia; zniszczenia te nastąpiły podczas I wojny światowej. Prace nad restauracją sklepienia ze sztukaterią trwały kilka miesięcy, obejmowały rekonstrukcję fragmentów stiuków i konserwację zachowanych detali oraz pomalowanie całego sklepienia. Wszystkie prace wykonał samodzielnie M. Kiersnowski, a realizacja spotkała się z bardzo pozytywną opinią konserwatora wojewódzkiego z Lublina. Równocześnie trwały prace przy ścianach kaplicy, które

Marian Kiersnowski i warsztat, *Ołtarz św. Relikwii*, 1935-1936, kościół pw. św. Anny w Kodniu, stan z 2010 r.

Fot. Barbara Chojnacka

nie zostały odnowione przez kodeńskich mularzy – Jana i Stanisława Jakimowiczów. Zaraz po odrestaurowaniu kaplicy wstawiono ołtarz. Wykonawcą prac pozłotniczych był Woźnica z Łopienna, któremu pomagał brat Feliks Śmięgielski z Lublińca (później wykonał złocenia ołtarza NSPJ). Koncepcja ikonograficzna ołtarza stanowiła wynik współpracy ks. F.B. Kowalskiego

³¹ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 180-182, 255.

z M. Kiersnowskim. Postanowiono, że zaakcentowana zostanie idea męczeństwa, z uwagi na fakt posiadania niemal wyłącznie relikwii śś. męczenników, przy uwypukleniu sylwetki pierwszego z męczenników – św. Szczepana oraz Królowej Męczenników. Jak wspomina ks. F.B. Kowalski, M. Kiersnowski w pierwszym projekcie umieścić figurę św. Szczepana – trzymającego palmę i kamienie – wysoko, w centralnej niszy. Jednak projekty dojrzewały stopniowo do ostatecznej formy. Figurę św. Szczepana (w drewnie), grupę Żydów, sylwety aniołów i płaskorzeźby z ołtarza wykonał M. Kiersnowski.

Nie zachowały się projekty rysunkowe do tego ołtarza, a jego pierwotną zapewne koncepcję przybliżają fotografie gipsowego modelu – całego ołtarza i centralnej płaskorzeźby przedstawiającej *Męczeństwo św. Szczepana*³².

Ołtarz, wymieniony w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce* pw. śś. *Męczenników*, określony został jako pastisz ołtarza głównego³³. Monumentalny, architektoniczny ołtarz, o wysokości około 9 metrów, posiada konstrukcję jednokondygnacyjną, z rozbudowanym zwieńczeniem i dwiema scenami – *Męczeństwa św. Szczepana* w polu środkowym i wizerunkiem *Matki Boskiej Bolesnej* w partii zwieńczenia. W ołtarzu tym mieści się zespół relikwiarzy autorstwa Mariana Kiersnowskiego, m.in. neobarokowy relikwiarz trumienkowy, relikwiarz w formie sylwetki rycerza, cztery relikwiarze o kształcie męskiego popiersia na postumencie; wszystkie wykonane w latach 1937-1938³⁴. Dwa relikwiarze przybrały sylwety aniołów trzymających skrzynki z relikwiami.

Ołtarz św. Stanisława Kostki i ołtarz św. Teresy od Dzieciątka Jezus

Równocześnie z ołtarzem św. *Relikwii*, w 1936 roku, powstawały dwa ołtarze boczne – św. *Stanisława Kostki* i św. *Teresy od Dzieciątka Jezus*, usytuowane w nawie przy filarach, od strony północnej i południowej. Zostały poświęcone jednocześnie z ołtarzem św. *Relikwii*, w dniu 16 maja 1937 roku. Figury świętych samodzielnie wykonał M. Kiersnowski. Tylko tyle informacji wnoszą materiały archiwalne. Nie zachowały się rysunki projektowe do istniejących obiektów. Jednokondygnacyjne ołtarze, o wysokości około 5 metrów, o formie

³² Archiwum Kodeń: Fotografie gipsowego modelu ołtarza św. *Relikwii* i płaskorzeźby.

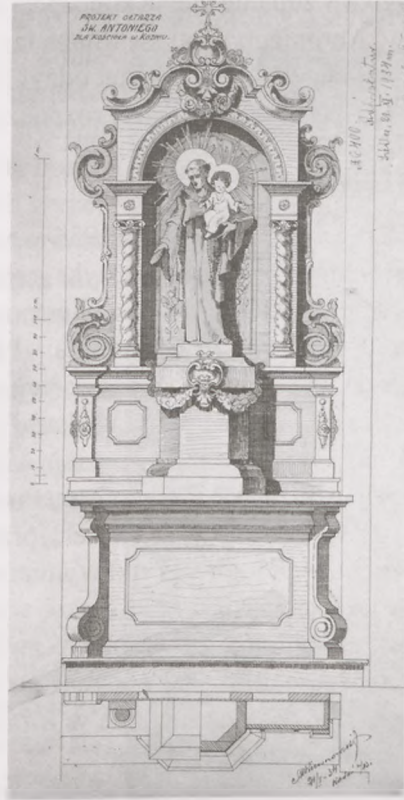
³³ KZSP, s. 115. Jako projektanta podano Stefana Kiersnowskiego zamiast Mariana.

³⁴ KZSP, s. 115. Autorstwo kilku relikwiarzy przypisano Stefanowi Kiersnowskiemu, zamiast Marianowi; Karty ewidencyjne zabytków, oprac. Maria Giedz; Akta kościoła parafialnego w Kodniu, no 8 II L (25 V 1927-20 X 1980), Archiwum Diecezjalne w Siedlcach. Relikwiarze przeznaczone były na relikwie przywiezione przez Mikołaja Sapiechę z Rzymu w 1631 lub 1636 r.

półkolistych arkad na spiralnych kolumnach, o zwieńczeniach z wolutowymi spływami, puttami i krzyżami, zdobią całopostaciowe figury św. Stanisława Kostki z Dzieciątkiem i św. Teresy. Oba ołtarze zostały wymienione w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*³⁵.

Marian Kiersnowski i warsztat,
*Ołtarz św. Teresy od Dzieciątka
Jezus, 1936, kościół pw. św. Anny
w Kodniu, stan z 2010 r.*
Fot. Barbara Chojnacka

Marian Kiersnowski *Projekt ołtarza
św. Antoniego dla kościoła w Kodniu,*
1934, tusz, akwarela barwna
Wł. Archiwum Kodeń,
repr. Barbara Chojnacka

W zespole rysunków autorstwa Mariana Kiersnowskiego znajduje się *Projekt ołtarza św. Antoniego dla kościoła w Kodniu*, wykonany w styczniu 1934 roku, którego forma architektoniczna wykazuje znaczne analogie z przedstawionymi ołtarzami – podobnie rozwiązana została mensa z narożnymi

³⁵ KZSP, s. 115, podano, że ołtarze wykonano według projektu Stefana Kiersnowskiego.

wolutami, predella z wbudowanym tabernakulum oraz nadstawa z półkolistą arkadą, zbliżone są także detale w postaci wolutowo skręconych wolut i kartusza z krzyżem w zwieńczeniu³⁶. Projekt, zatwierdzony przez Kurię Diecezjalną w Siedlcach w listopadzie tego roku, nie doczekał się realizacji w projektowanej formie. Można przypuszczać, że w związku z pracami nad ołtarzem *św. Relikwii* zmianie uległa koncepcja ikonograficzna ołtarzy bocznych, a miejsce *św. Antoniego* zajął *św. Stanisław Kostka*. Zamyśl pobudowania ołtarza poświęconego *św. Antoniemu* odżył kilka lat później, kiedy w kaplicy południowej w partii podchórowej rozpoczęto jego realizację.

Ławki dla wiernych

Dopiero w latach 1935-1936 we wnętrzu bazyliki znalazły się *ławki dla wiernych*. Dębowe ławki, w stylu „renesansowo-barokowym”, wykonane zostały według projektu Mariana Kiersnowskiego przez rzeźbiarza Laskowskiego. Ksiądz F.B. Kowalski wspomina: „I one zachwycaly wszystkich zwiedzających Bazylikę naszą. Podobnej pracy szukać daleko. Niektórzy sądzili, że taka rzecz mogła powstać przed wiekami”³⁷. *Projekt ławek dębowych dla kościoła w Kodniu* powstał już we wrześniu 1933 roku, zyskując akceptację Kurii Diecezjalnej w Siedlcach³⁸. Dużoformatowy projekt o charakterze rysunku technicznego, podkolorowanego akwarelą, przedstawiający widok od strony frontальной i bocznej, uzupełniony został wymiarowaniem. Właściwym określeniem stylu ławek jest neobarok i neorokoko, wyznaczonych wybujałą formą bocznych ścianek utworzonych z wolutowo zwiniętych liści akantu, ceownic i esownic, motywów rocaille oraz obcych, bo naturalistycznych girland kwiatowych z liśćmi. Ławki, wymienione w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, zachowały się do dnia dzisiejszego³⁹.

W 1938 roku warsztat rzeźbiarski pod kierunkiem Mariana Kiersnowskiego wykonał kilka ważnych realizacji zlokalizowanych we wschodniej, najbardziej reprezentacyjnej partii świątyni. Ukoronowaniem wcześniejszych prac w prezbiterium i kaplicy południowej były boazerie, rozpoczęto także aranżację kaplicy północnej od budowy monumentalnego ołtarza.

³⁶ Muzeum Kodeń: *Projekt ołtarza św. Antoniego dla kościoła w Kodniu*, 1934, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 21/ I-34/ Kodeń n/B, napis: N 6400./ Siedlce, 21.XI.1934 an., rys. z wymiarowaniem.

³⁷ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 182.

³⁸ Muzeum Kodeń: *Projekt ławek dębowych dla kościoła w Kodniu*, 1933, tusz, akwarela barwna, sygn. p.g.: N.3 20/9.33/ oł.: MKiersnowski/ Kodeń n/B, napis aut., napis p.d.: Niniejszy projekt, w myśl prawa kanonicznego, władza/ Diecezjalna zatwierdza/ Siedlce, 4 I 1934.

³⁹ KZSP, s. 116, il. 324. Jako projektanta podano Stefana Kiersnowskiego.

Boazeria w prezbiterium

Cztery lata po wykonaniu stali projektant powrócił do przestrzeni prezbiterium, projektując okazałą boazerię, nawiązującą stylistycznie do ustawionych tam stali. Ksiądz F.B. Kowalski zapisał, że ściany w prezbiterium zostały obite rzeźbioną i złożoną boazerią. W pobliżu ołtarza zaplanowano umieszczenie tronu dla celebransa i siedzenia dla asysty, dostosowanych stylistycznie do boazerii, jednak z powodu natłoku prac zamiaru tego nie zrealizowano⁴⁰. Zachował się jeden z rysunków projektowych, wykonany w styczniu 1938 roku, przedstawiający trzy segmenty boazerii na ścianę południową⁴¹. Lico boazerii wypełniają profilowane płyciny z ornamentem cęgowym i kratką regencyjną oraz motywy ornamentalne w postaci rolwerkowo-akantowych zworników, girland i szyszek. Największy z segmentów wieńczy kartusz z główką anielską, flankowany przez putta trzymające girlandę. Neoregencyjna boazeria, wymieniona w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, zachowała się we wnętrzu bazyliki⁴².

Ołtarz boczny św. Józefa

Budowę ołtarza w kaplicy północnej rozpoczęto w 1938 roku, jednak przed wybuchem wojny nie ukończono prac. Przygotowano jedynie posadzkę i stopnie, na których ustawiono mense, tabernakulum i główną rzeźbę przedstawiającą *Śmierć św. Józefa* oraz inne, zrealizowane już części ołtarza. Przy tak zakomponowanym, prowizorycznym ołtarzu odprawiano msze. Figury *Króla Dawida* i *Józefa Egipskiego* oraz jedną z płaskorzeźb przez kilka lat przechowywano w warsztacie-pracowni. Dopiero po wojnie złożono i pomalowano ołtarz, a złoconia wykonano jeszcze później z powodu braku materiałów, wymalowano także

Marian Kiersnowski i warsztat, *Ołtarz św. Józefa*, 1938, kościół pw. św. Anny w Kodniu, stan z 2010 r.

Fot. Barbara Chojnacka

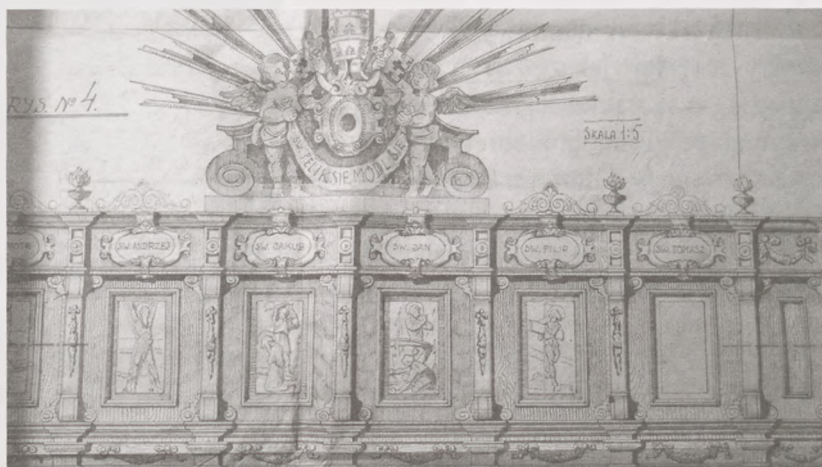
⁴⁰ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 184. M. Kiersnowski przeznaczył do prezbiterium rzeźbione krzesła ze swojego mieszkania.

⁴¹ Muzeum Kodeń: Projekt boazerii (prezbiterium), 1938, tusz, piórko, sygn. p.d.: 10.I.1938/MK.

⁴² KZSP, s. 116; jako projektanta podano Stefana Kiersnowskiego.

kaplicę⁴³. Poświęcenie ołtarza przez ojca prowincjała Stefana Śmigielskiego nastąpiło 17 września 1948 roku. Projekt ołtarza wykonał Marian Kiersnowski⁴⁴.

Neobarokowy, monumentalny ołtarz (wys. ok. 9 m), typu architektonicznego, dwukondygnacyjny, ze zwieńczeniem, ozdobiony jest dekoracją sztukatorską oraz płaskorzeźbami – *Śmierć św. Józefa* w partii środkowej, *Ucieczka do Egiptu* w drugiej kondygnacji i sceną *Zwiastowania* w glorii. Na wysokości drugiej kondygnacji znajdują się pełnoplastyczne rzeźby starotestamentowego *Króla Dawida* i *Józefa Egipskiego*. Drzwiczki tabernakulum wypełnia reliefowa scena *św. Józefa z Dzieciątkiem*, a lico antependium płaskorzeźbione przedstawienie *Prac św. Rodziny*. Nie zachowały się rysunki projektowe całego ołtarza lub fragmentów. Jedynie w muzeum prezentowany jest niewielki gipsowy model sceny z antependium.

Marian Kiersnowski, *Projekt boazerii do Kaplicy św. Relikwii widok ogólny, ściana A, rys. 4, 1943* (fragment projektu), tusz, akwarela barwna
Wł. Archiwum Kodeń, repr. Barbara Chojnacka

Boazeria w kaplicy św. Relikwii

Jak stwierdził ks. F.B. Kowalski – boazeria w tej kaplicy była o wiele skromniejsza od boazerii w prezbiterium. Stanowiła jednak znaczną ozdobę kaplicy, a ponadto służyła celom praktycznym, ponieważ po prawej stronie była połączona z ławką do siedzenia oraz szafką na baldachim i chorągwie.

⁴³ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 186. Wcześniej kaplica św. Józefa nosiła wezwanie św. Krzyża; mieścił się w niej „wielki ołtarz św. Krzyża, którego główną częścią był piękny krzyż wiszący obecnie w Kaplicy św. Relikwii”.

⁴⁴ KZSP, s. 115; projekt przypisano Stefanowi Kiersnowskiemu.

Po stronie lewej znajdowała się szafka na ofiary, stanowiąca równocześnie podstawę pod *relikwiarz św. Feliksa*. Boazeria i drewniane stopnie ołtarza zostały rozebrane z powodu wilgoci⁴⁵. Nie zachowały się opisy i projekty do tej pierwszej realizacji. Jednak ocalały zespół dużoformatowych rysunków, m.in. *Projekt boazerii do Kaplicy św. Relikwii widok ogólny* i *Boazeria ściany C*, wykonanych na przełomie 1943 i 1944 roku, świadczy, że projektant zamierzał odtworzyć zniszczone boazerie w bogatszej formie⁴⁶. Na rysunku obrazującym widok ogólny boazeria podzielona została wertykalnie na osiem segmentów, wyodrębnionych pilastrami, wsparta na cokole i zamknięta gzymsem, przy czym cokół i gzyms posiadały analogiczne podziały. Zwieńczenie boazerii stanowił wysoki krucyfiks wsparty na cokole z przedstawieniem figuralnym. Dwukondygnacyjne lico boazerii podzielone było na kwatery, w dolnych mieściły się po dwie płyciny, w górnych płyciny ze scenami figuralnymi męczennickiej śmierci wybranych świętych, każdej przypisany został kartusz z imieniem męczennika; od lewej: św. Piotr, Andrzej, Jakub, Jan, Filip i Tomasz (brak sceny). Rozbudowany cokół krucyfiks tworzyły figury putt trzymających bänderolę z napisem: ŚW. FELIKSIE MÓDL SIĘ wokół kartusza z reservaculum oraz tiarą papieską powyżej, co zdaje się świadczyć, że autor koncepcji zamierzał wkomponować tu relikwiarz św. Feliksa. Boazeria na drugiej ze ścian posiada analogicznie rozwiązane podziały architektoniczne, różni się wykojeniem płycin w dolnej kondygnacji oraz detalami ornamentalnymi. W zwieńczeniu pojawiła się duża, promienista monstrancja. W poszczególnych płycinach zabrakło przedstawień figuralnych, a o planowanych scenach informują imiona świętych, od lewej: św. Szczepan, Mateusz, Bartłomiej, Tadeusz, Maciej i Jakub.

Relikwiarz św. Feliksa

Dla relikwii św. Feliksa, odnalezionych przez ks. F.B. Kowalskiego w kościele w Huszczy, M. Kiersnowski wykonał samodzielny, wolno stojący relikwiarz – dwa putta podtrzymujące tiarę papieską nad głową papieża-męczennika Feliksa I⁴⁷. Do relikwiarza, powstałego prawdopodobnie w 1939 roku, nie zachowały się rysunki projektowe. Relikwiarz znajduje się nadal w kaplicy Relikwii.

⁴⁵ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 186.

⁴⁶ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt boazerii do Kaplicy św. Relikwii widok ogólny, ściana A*, rys. 4, 1943 (widok ogólny ściany lewej), tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MK/ 3/ XII.43., napis aut.; pl. 2 *Boazeria do Kaplicy św. Relikwii – Rys. N 6 Boazeria ściany C*, 1944, tusz, akwarela barwna, sygn. l.g.: MK/ 5/I.44., napis aut. Z powstałego zespołu co najmniej 6 plansz zachowały się 4. Są to dokładne rysunki projektowe, z napisami i odsyłaczami do kolejnych plansz.

⁴⁷ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 255. Relikwie św. Feliksa należały do najważniejszych relikwii kodeńskich, zabranych z bazyliki w 1875 r. po jej przejściu przez kościół prawosławny.

Umeblowanie zakrystii

Stanowiło ostatnią pracę warsztatu rozpoczętą przed wybuchem wojny, a kontynuowaną i zakończoną już podczas okupacji. Jak zaznaczył ks. F.B. Kowalski, wstępne projekty M. Kiersnowskiego nie odpowiadały jego wyobrażeniom i dopiero pod wpływem jego sugestii koncepcja projektodawcy uległa zmianie⁴⁸. Niektóre elementy zostały przeprojektowane już podczas realizacji, m.in. zwieńczenia szaf bocznych z rzeźbami. Zachował się jeden projekt, wykonany w styczniu 1939 roku, ukazujący kredensję w zakrystii południowej⁴⁹.

Ołtarze boczne w kaplicach partii podchórowej

Ostatnimi ołtarzami projektowanymi do wnętrza kodeńskiej bazyliki były ołtarze przeznaczone do kaplic północnej i południowej, zlokalizowanych w partii podchórowej. Do kaplic prowadziły dwa odrębne wejścia – od strony kruchty i od nawy.

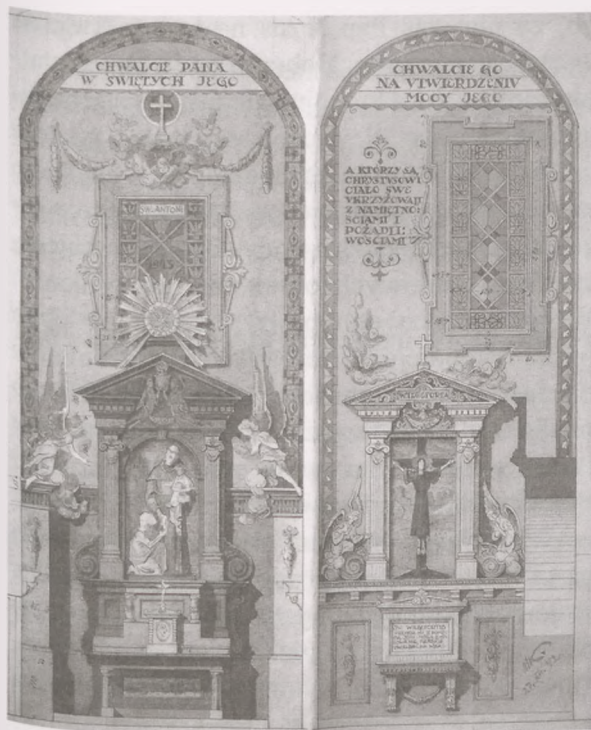
Ołtarz św. Antoniego z Padwy

Prace nad ołtarzem rozpoczęto przed wojną, były wówczas wykonane prawie wszystkie części ołtarza przeznaczonego do kaplicy południowej. W kaplicy św. Antoniego ustawiono mensę, środkową część nastawy i figurę. Jak stwierdził ks. F.B. Kowalski, „zdolny stolarz będzie mógł bez wielkich trudności zestawić resztę i dorobić brakujące szczegóły”. Zachowały się dwa rysunki z 1942 roku, które – biorąc pod uwagę powyższe informacje z kroniki oraz obecny wygląd ołtarza – świadczą, że autor podczas okupacji pracował nad koncepcją złożenia ołtarza, projektując m.in. brakującą predellę oraz zamierzał wprowadzić zmiany w detalu⁵⁰. Na pierwszym z rysunków jednokondygnacyjny ołtarz z mensą, predellą i nadstawą, zamknięty trójkątnym naczółkiem z promienistą glorią, w polu środkowym wypełnia figura św. Antoniego z Dzieciątkiem, podającego jałmużnę klęczącemu ubogiemu. Skromną dekorację ornamentalną tworzą płyciny i girlandy. Według tego projektu

⁴⁸ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 189. KZSP, s. 116; jako projektanta podano Stefana Kiersnowskiego.

⁴⁹ Muzeum Kodeń: Kredensja, 1939, ołówek, akwarela barwna, sygn. oł. p.g.: 27/ I. 1939/ MK.: rys. z wymiarowaniem.

⁵⁰ Archiwum Kodeń: pl. 1 Projekt ołtarza św. Antoniego, 1942, tusz, akwarela, sygn. p.d.: 18/9. 42/ SMK, widok boczny i detale, widok z góry; pl. 2 Projekt ściany z ołtarzem św. Antoniego i dekoracji ściany z ołtarzem św. Wilgefortis, 1942, tusz, akwarela, sygn. p.d.: MK./ 27.XII.42. Rysunki projektowe podkolorowane akwarelą, z wymiarowaniem.

Marian Kiersnowski, Projekt ściany z ołtarzem św. Antoniego i dekoracji ściany z ołtarzem św. Wilgefortis, 1942, tusz, akwarela

Wł. Archiwum Kodeń,
repr. Barbara Chojnacka

M. Kiersnowski wykonał gipsowy model, który przetrwał do dnia dzisiejszego na chórze kodeńskiej bazyliki. Drugi z rysunków ukazuje ołtarz w przestrzeni kaplicy, na tle ściany z projektowaną dekoracją sztukatorsko-malarską. W tej wersji ołtarz posiadał bogatszą dekorację figuralną i ornamentalną – widoczne są sylwety putt w zwieńczeniu i scena na antependium oraz elementy dekoracyjne.

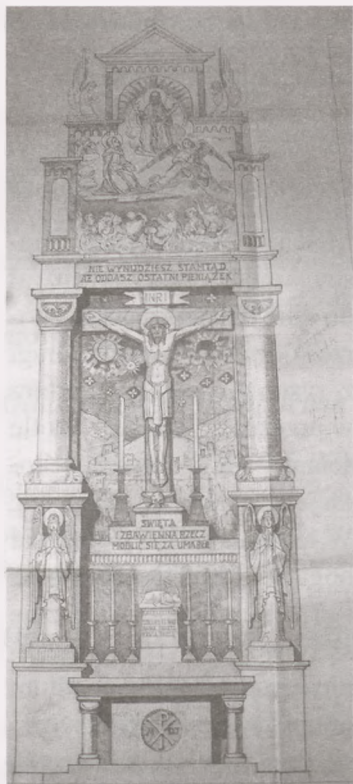
Dopiero w 1951 roku, w związku z likwidacją pracowni M. Kiersnowskiego, ukończono prace związane z montażem ołtarza, wykorzystując gotowe elementy przechowywane w pracowni. Montaż wykonał stolarz Bolesław Lenkiewicz, wcześniej pracujący z M. Kiersnowskim. Według relacji B. Lenkiewicz miał wykonać „sam wierzch ołtarza”, czyli glorię, której nie było w projekcie⁵¹. Istniejący, neoklasycystyczny ołtarz posiada formę ediculi, ustawionej bezpośrednio na mensie, z trójkątnym tympanonem i promienistą glorią w zwieńczeniu⁵². W polu środkowym znajduje się *figura św. Antoniego* podającego chleb ubogiemu.

Ołtarz św. Judy Tadeusza – Ołtarz Dusz Czyśćcowych

W kaplicy północnej partii podchórowej miał się mieścić ołtarz *św. Judy Tadeusza*, do którego M. Kiersnowski wykonał już tylko projekty. Ks. F.B. Kowalski zapisał: „ponieważ ta kaplica miała być równocześnie kaplicą św. Dusz Czyśćcowych zrobił na ten ołtarz oryginalny plan, mający służyć obydwom celom. Na przodzie miał być obraz św. Judy ale z możliwością spuszczenia

⁵¹ *Codex Historicus Kodeń II*, b.s.

⁵² Ołtarz wymieniony w KZSP, s. 115; jako projektanta podano Stefana Kiersnowskiego.

Marian Kiersnowski, Projekt ołtarza Dusz Czyścących, b.r. (1945?), tusz, akwarela
 Wł. Archiwum Kodeń,
 repr. Barbara Chojnacka

W zwieńczenie planowano wkomponowanie obrazu Tronującego Chrystusa z postaciami symbolizującymi Dusze czyścicowe. Oba projekty cechuje staranne opracowanie, przy czym konturowy, techniczny rysunek pierwszej wersji kontrastuje z malarskim, barwnym rozwiązaniem drugiej koncepcji. Jednak projekt nie został zrealizowany, a obecnie w kaplicy znajduje się współczesna figura św. Eugeniusza de Mazenod, ustawiona na wcześniejszej neobarokowej mensie z tabernakulum⁵⁵.

go, za nim zaś Pan Jezus na krzyżu i dusze w czyścicu cierpiące. Dobra to myśl, bo to ostatnia kaplica, poza którą już nie ma miejsca na jakikolwiek ołtarz⁵³. Zachowały się dwa rysunki projektowe do tego ołtarza, obrazujące ewolucję koncepcji ikonograficznej oraz odmienne rozwiązania architektoniczne, podyktowane rozmieszczeniem tytułowych obrazów i krucyfiksu⁵⁴. Wspólną cechą obu projektów jest podobna forma i proporcje poszczególnych części ołtarza – wspartej na kolumnach mensy, dwudzielnego retabulum flankowanego sylwetami aniołów i masywnymi kolumnami oraz zwieńczenia. Pierwsza wersja – *Projekt ołtarza Dusz Czyścących* – powstała w styczniu 1945 roku; w dolnej partii nastawy znajduje się niewielki krucyfix, w górnej dominujący wielkością obraz Tronującej Matki Boskiej z Dzieciątkiem w otoczeniu Dusz czyścicowych. Obraz św. Judy Tadeusza mieści się w zwieńczeniu. Druga wersja projektowa nawiązuje do relacji ks. F.B. Kowalskiego – w partii środkowej nastawy wyeksponowany został duży krucyfix na tle malarskiego pejzażu, przed którym – według zapisu na marginesie – miał się mieścić obraz św. Judy Tadeusza.

⁵³ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 190.

⁵⁴ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt ołtarza Dusz Czyścących*, 1945, rys. nr 21, atrament, sygn. l.g.: 8/ I. 1945/ MK., napis aut.; pl. 2 *Projekt ołtarza Dusz Czyścących*, b.r. (1945?), tusz, akwarela, niesygn., napis aut.

⁵⁵ KZSP, s. 115. Określono, że mensa z tabernakulum pochodzą zapewne z ołtarza św. Judy Tadeusza, projektowanego i wykonanego przez Stefana Kiersnowskiego po 1939 r.

Droga Krzyżowa

Wojna nie pozwalała na kontynuowanie prowadzonych w warsztacie prac w dotychczasowym trybie. Marian Kiersnowski rozpoczął projektowanie i wykonywanie stacji *Drogi Krzyżowej* dla Bazyliki. Poświęcenie nastąpiło 28 marca 1943 roku. Ksiądz F.B. Kowalski wspominał, jak siedząc w konfesjonale, obserwował parafian i pielgrzymów wpatrujących się długo w te „święte obrazy”⁵⁶. Droga Krzyżowa zachowała się we wnętrzu kodeńskiej bazyliki⁵⁷.

Inne realizacje dla klasztoru oo. Oblatów w Kodniu

W *Codex Historicus Kodeń* ks. Franciszek B. Kowalski wśród prac warsztatu stolarsko-rzeźbiarskiego Mariana Kiersnowskiego wymieniał także inne prace zrealizowane na potrzeby zgromadzenia oo. oblatów, nietworzące wyposażenia bazyliki. Po niektórych realizacjach zachowały się materialne ślady, do innych jedynie projekty lub pisemne relacje. W grupie tej mieszczą się zarówno prace stanowiące wyposażenie zabudowań zespołu, jak i obiekty o charakterze architektonicznym.

Obiekty tzw. ruchome

W 1934 roku w warsztacie wykonano *ołtarzyk-feretron z figurą Dzieciątka Jezus i ołtarz św. Wawrzyńca*. *Ołtarzyk-feretron* powstał z inicjatywy ojca Pomykóła, dyrektora Dzieła św. Dzieciństwa P. Jezusa⁵⁸. W 2010 roku architektoniczna, zniszczona obudowa feretronu znajdowała się jeszcze w dawnej pracowni Mariana Kiersnowskiego, a odrestaurowana figura *Dzieciątka Jezus* w klasztorным muzeum. Budowa *ołtarza św. Wawrzyńca* związana była z uporządkowaniem kaplicy św. Wawrzyńca na cmentarzu⁵⁹. Ołtarz zrealizowany został w warsztacie, a figurę zamówiono u rzeźbiarza Jana Janotty na Śląsku, ponieważ M. Kiersnowski początkowo nie podejmował się realizacji przedstawień figuralnych. Wśród rysunków nie zachował się projekt ołtarza, a sam obiekt prawdopodobnie nie istnieje.

Ikonostas dla kościoła św. Ducha na Kalwarii został wykonany w warsztacie według projektów M. Kiersnowskiego. Kiedy w 1933 roku kościół pw. św. Ducha przekazano w użytkowanie parafii wschodniego obrządku, w jego wnętrzu ustawiono prowizoryczny ikonostas. Dopiero w latach 1936-1937

⁵⁶ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 189.

⁵⁷ KZSP, s. 116; jako autora projektu i realizacji podano Stefana Kiersnowskiego.

⁵⁸ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 176. O. Pomykół dokonał poświęcenia w dniu 22 lipca 1934 r. przed swoim wyjazdem do Cejlonu.

⁵⁹ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 176.

M. Kiersnowski zaprojektował i wybudował „piękny” ikonostas z drewna, w który wkomponowano liczne obrazy⁶⁰. Nie zachowały się projekty tej realizacji, a obiekt prawdopodobnie nie przetrwał do naszych czasów.

W 1937 roku w warsztacie powstał *ołtarz dla Kaplicy domowej*, zrealizowany w stylu „polskim – zakopiańskim”, który – jak podkreślił ks. F.B. Kowalski – podobał się Kiersnowskiemu⁶¹. Ale ten styl projektant wybrał także z uwagi na obraz *Matki Boskiej z Dzieciątkiem*, autorstwa syna Stefana, wykonany w ceramice-majolice, a umieszczony w tymże ołtarzu. Zachował się *Projekt ołtarzyka do kaplicy przy klasztorze o.o. Oblatów w Kodniu*, datowany na 1934 rok, świadczący, że zamiar budowy ołtarza powstał szybciej⁶². Ołtarz nie istnieje, a więc trudno obecnie stwierdzić, czy projekt nie uległ zmianie podczas realizacji. Spośród projektów M. Kiersnowskiego wyróżnia się syntezą formy i dekoracji, kształtem mensy i zredukowanej nadstawy przypominającą romb zwieńczony obrazem otoczonym „rozedrganymi” wiązkami promieni. Do wspomnianego stylu zakopiańskiego nawiązuje skromna ornamentyka w postaci wolutowych motywów roślinnych i zgeometryzowanych ozdób. Nie zachował się też obraz, ale z fotografii znany jest jego gipsowy model⁶³.

Prace architektoniczne

Prace nad *Kaplicą* zlokalizowaną na Kalwarii rozpoczęto w 1935, a zakończono dopiero w 1939 roku⁶⁴. Otwarta kaplica, urządzona częściowo wcześniej przez ojca Mariana Kulawego, przeznaczona była do odprawiania nabożeństw odpustowych, jednak szybko okazała się niewystarczająca. M. Kiersnowski w 1934 roku wykonał *Projekt kaplicy Najświętszej Marii Panny na Kalwarii w Kodniu*, który został zrealizowany po uzyskaniu akceptacji przez władze diecezji⁶⁵. W relacji ks. F.B. Kowalski podkreślał, że najważniejszą inwestycją w 1936 roku była kontynuacja prac w kaplicy, m.in. stolarze wykonywali formy,

⁶⁰ Ibidem, s. 193, 205. Według relacji ks. F.B. Kowalskiego w polu centralnym mieściła się *Ostatnia Wieczerza* wg Leonarda da Vinci i „najpiękniejsze obrazy z Opola”, w górnej partii mniejsze obrazy – *św. Antoni Padewski*, *św. Teresa* i *św. Andrzej Bobola* autorstwa o. Jerzego Jonienca Omi.

⁶¹ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 185.

⁶² *Projekt ołtarzyka do kaplicy przy klasztorze oo. Oblatów w Kodniu*, 1934, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 25-2.34, napis aut.

⁶³ Fotografia płaskorzeźby *Matka Boska z Dzieciątkiem* (1930, gips), wł. fot. S. Kledzik; il. w: B. Chojnacka, op. cit., s. 54, il. 12.

⁶⁴ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 178, 183-184.

⁶⁵ Archiwum Kodeń: *Projekt kaplicy Najświętszej Marii Panny na Kalwarii w Kodniu* (elewacja i ujęcia boczne, rzut), skala 1:50, 1934, tusz lawowany, sygn. l.d.: projektował/ Marjan Kiersnowski/ 2/XII-34./ Kodeń n/B., napis aut.

mularze odlewali i ustawiali słupki, ołtarz (?) i nowe, większe stopnie, powstało ogrodzenie i posadzki. Rok później kaplica została otynkowana (mularze Jan i Stanisław Jakimowicz), a następnie wykonano napis na architrawie szczytu głównego: Pod Twoją obronę uciekamy się, a na szczytach bocznych: Salve Regina – Spes nostra salve. Napisy wykonał praktykujący w warsztacie uczeń Władysław Sierota. Dopiero w 1939 roku, od lutego do kwietnia, wykonano prace rzeźbiarskie, zrealizowane przez Wojciecha Durka z Kielc. Wykonał on wszystkie figury, przy czym rzeźby śś. Joachima i Anny zrealizował w warsztacie M. Kiersnowskiego, inne już na miejscu, w kaplicy. Wielkoformatowe płyciny wypełniają płaskorzeźbione sceny obrazujące życie Marii⁶⁶.

Już w 1934 roku ksiądz dziekan w zaleceniach powizytacyjnych zaznaczył, aby na przykościelnym cmentarzu w miejscu „drewnianych bud” pobudować „stylowy” murowany kiosk, nawiązujący stylistycznie do bryły kościoła, przeznaczony do sprzedaży dewocjonałów⁶⁷. Wykonany przez M. Kiersnowskiego projekt doczekał się realizacji w 1935 roku przez mularzy kodeńskich Jana i Stanisława Jakimowiczów, pracujących pod nadzorem inż. Łapińskiego. Nie-wielki, parterowy pawilon, o skromnej dekoracji do dziś pełni pierwotną funkcję.

Pierwszy projekt *Domu Pielgrzyma* w 1935 roku wykonał Marian Kiersnowski, który był także autorem projektu domu oo. oblatów w Katowicach⁶⁸. Poświęcenie kamienia węgielnego nastąpiło 14 sierpnia 1935 roku. Budowę Domu Pielgrzyma kontynuowano w następnym roku, powstała wówczas główna sala przykryta dachem i frontowe skrzydło domu mieszkalnego.

W warsztacie M. Kiersnowskiego projektowano i realizowano także inne prace. W 1934 roku twórca wykonał projekt nowego *ogrodzenia kościoła*, w którym drewniane ogrodzenie zastąpiono częściowo murowanym z bramą i dwiema furtkami⁶⁹. Pod kierunkiem M. Kiersnowskiego wykonywano bieżące prace stolarskie, m.in. w 1934 roku naprawiono okna w kopule i na wieży kościelnej. W 1946 roku według rysunków M. Kiersnowskiego postawiono *ogrodzenie cmentarza*.

Pomniki-figury i krzyże

Do prac zrealizowanych w warsztacie ks. F.B. Kowalski zaliczył także *pomnik-figurę Matki Boskiej Niepokalanej* na dawnym rynku, który zastąpił

⁶⁶ W kaplicy pośrodku znajdują się płaskorzeźby: *Koronacja Marii* i *Immaculata* adorowana przez anioły oraz rzeźby śś. Józefa i Anny, a po bokach płaskorzeźby: *Narodziny Marii* i *Ofiarowanie Marii w świątyni* oraz *Zaślubiny* i *Zaśnięcie Marii*.

⁶⁷ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 182.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 178.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 176.

wcześniejszy pomnik z gipsową figurą Niepokalanej, sprowadzoną przez ks. L. Nandzika z firmy Kazimierza Schaefera z Piekar Śląskich; poświęcony w 1927 roku⁷⁰. W 1936 roku niszczący pomnik rozebrano i ustawiono nowy – cokół pobudowano według projektu M. Kiersnowskiego, a figurę (mielony biały marmur) wykonał rzeźbiarz Wojciech Durek, jako dar dla Kodnia.

W 1937 roku warsztat zrealizował *pomnik-figurę Najświętszego Serca Pana Jezusa*, z rzeźbą wykonaną przez M. Kiersnowskiego w cemencie, według projektu syna Stefana, podobnie jak figura na ołtarzu NSPJ. Realizacja powstała z inicjatywy Katolickiego Stowarzyszenia Mężów, które obchodziło święto NSPJ jako swoją uroczystość patronalną. Pomnik został zlokalizowany na niewielkim skwerze między ulicami Sławatycką i Bielską⁷¹.

Kolejną pracą warsztatu, powstałą w 1938 roku, był *pomnik-figura św. Andrzeja Boboli*, zlokalizowany na terenie zamkowym, zrealizowany na pamiątkę kanonizacji tego świętego⁷². W tym samym roku, na błoniach między klasztorem a Kalwarią, wzniesiono betonowy *krzyż pamiątkowy*, zaprojektowany i wykonany przez M. Kiersnowskiego, ustawiony na miejscu dawnego drewnianego krzyża⁷³. Wymienione pomniki-figury zachowały się do dnia dzisiejszego.

Inne prace dla klasztoru w Kodniu – niezrealizowane

W sferze projektów pozostały obiekty z zakresu tzw. małej architektury, w tym *Projekt kapliczki ze studzienką Matki Boskiej Kodeńskiej*, z pełnoplastyczną figurą Marii, wykonany w 1935 roku⁷⁴. Założona na planie kwadratu kaplica miała posiadać z trzech stron kolumnowe portyki z trójkątnymi tympanonami i półkuliście zamknięte otwory wejściowe. W ukształtowanym

⁷⁰ Ibidem, s. 192. Pomnik z 1927 r. został zbudowany na przekształconym pomniku postawionym w 1913 r. na pamiątkę 300-lecia panowania w Rosji dynastii Romanowów. Figura wymieniona w KZSP, s. 130.

⁷¹ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 185. Poświęcenie pomnika odbyło się 31 października 1937 r., w uroczystość Chrystusa Króla. Odtąd corocznie, w obie uroczystości, odbywała się procesja do pomnika połączona z nabożeństwem. Figura wymieniona w KZSP, s. 130, gdzie przypisaną ją warsztatowi Stefana Kiersnowskiego.

⁷² *Codex Historicus Kodeń I*, s. 187. Cokół wybudowali mularze Jan i Stanisław Jakimowiczowie. Figura wymieniona w KZSP, s. 130.

⁷³ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 187. Krzyż zlokalizowany był na historycznym miejscu, gdzie katolicy kodeńscy w 1905 r. witali pierwszego kapłana przybyłego po ogłoszeniu tzw. ukazu tolerancyjnego przez cara. Na nowym krzyżu planowano umieszczenie tablicy pamiątkowej. Krzyż wymieniony w KZSP, s. 130.

⁷⁴ Archiwum Kodeń: *Projekt kapliczki ze studzienką Matki Boskiej Kodeńskiej*, 1935, widok frontalny, przekrój poprzeczny, rzut poziomy, skala 1:25, tusz, akwabela, sygn. p.d.: SMKiersnowski/ Kodeń 3/9.35, napis aut.; rys. z wymiarowaniem.

symetrycznie wewnątrz dominowała centralnie zlokalizowana okrągła studzienka, a na ścianie frontowej półkolista aedícula ze statuą Matki Boskiej Kodeńskiej.

Niewielki zespół pomników-figur autorstwa M. Kiersnowskiego powiększa *Projekt kapliczki-pomnika na grobie ks. Ludwika Molle przy kościele w Kodniu*, powstały w 1937 roku⁷⁵. Podobnie jak w projekcie kapliczki ze studzienką, tutaj także autor nawiązał do form architektury renesansowej.

Zasygnalizowano już wcześniej – przy prezentacji wystroju kaplicy św. Antoniego – kwestię dekoracji rzeźbiarsko-malarskiej tejże kaplicy. W zespole rysunków M. Kiersnowskiego zachowały się trzy plansze z pięcioma odrębnymi pracami projektowymi, związane z planowaną podczas okupacji realizacją (1942 r.), a dotyczącą uzupełnienia wyposażenia kaplic w partiach podchórowych – św. Antoniego od strony południowej (3 rysunki) i św. Judy Tadeusza od północy (1 rysunek) oraz ściany w kruchcie nad wejściem głównym (1 rysunek)⁷⁶. Tylko jeden z tych projektów – *Projekt dekoracji ściany w Kaplicy św. Antoniego od strony kościoła* zawiera opis informujący o lokalizacji dekoracji, technice wykonania oraz szczegółowe wymiarowanie. Rysunek ten należy jednak uważać za pierwszą wersję projektu, druga wersja znajduje się na kolejnej planszy, obejmującej rozwiązanie całej ściany, dlatego też koncepcje należy rozpatrywać wspólnie. Rozmieszczona na całej ścianie wschodniej dekoracja zakomponowana została nad parą drzwi prowadzących do nawy kościoła, niesymetrycznie z uwagi na zaplanowany już ołtarz św. Antoniego. Jej dolną partię tworzy forma ołtarzowego retabulum ze środkową sceną *Ukrzyżowanego Chrystusa ze św. Franciszkiem* oraz samodzielna tablica na konsolach z nieczytelną sceną. Tę część kompozycji (wym. 635 x 360 cm) planowano zrealizować w wyprawie wapiennej i gipsie z detalami w cemencie. W górnej partii ściany umieszczono sentencję i dwa czterowersze dedykowane św. Franciszkowi. Trzeci z projektów związanych z kaplicą św. Antoniego obrazuje ścianę południową z ołtarzem świętego oraz dekoracją całej

⁷⁵ Archiwum Kodeń: *Projekt kapliczki-pomnika na grobie ks. Ludwika Molle przy kościele w Kodniu*, widok frontalny, boczny i rzut poziomy, 1937, tusz, akwarela, sygn. p.d.: projektował/ MKiersnowski/ 2/I – 37 Kodeń, napis aut.; rys. z wymiarowaniem.

⁷⁶ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt dekoracji ściany w Kaplicy św. Antoniego od strony kościoła*, akwarela barwna, sygn. p.d.: MK./ 17/ XI.42., napis aut. (...) gór. część: wyprawa wapienna i gips/ (...) doln. część: rama wyprawa wapienna, obraz gips, płyta (?), konsole – cement; pl. 2 *Projekt ściany z ołtarzem św. Antoniego i dekoracji ściany z ołtarzem św. Wilgefortis*, 1942, tusz, akwarela, sygn. p.d.: MK./ 27.XII.42; pl. 3 *Projekt dekoracji ściany w kruchcie i projekt dekoracji ściany z ołtarzem św. Franciszka*, 1942, akwarela barwna, sygn. śr.d.: MK./ 27 XII.1942.

ściany, wyznaczoną witrażowym oknem umieszczonym symetrycznie nad retabulum. Stiukową dekorację tworzą anioły w locie, ornamentalne obramienie okna i sentencja. W kaplicy północnej, w której planowano umieszczenie ołtarza św. Judy Tadeusza, dekoracja ściany wschodniej nawiązywała do ukształtowania ściany w kaplicy św. Antoniego. W ołtarzowym retabulum o niemal analogicznej formie zaprojektowano wizerunek św. Wilgefortis, a na tablicy odnoszący się do jej postaci tekst. Niesymetryczne rozwiązanie dekoracji całej ściany podyktowane zostało lokalizacją dużego, witrażowego okna i planowanego ołtarza. W górnej partii ściany stiukową dekorację tworzą putta na obłokach, obramienie okna i dwie sentencje. Zupełnie odmienny charakter posiada ukształtowanie ściany zachodniej w kruchcie nad wejściem do kościoła. Oprócz wąskiej bordiury zamykającej płaszczyznę ściany, w nawiązaniu do ścian kaplic, autor wprowadził jedynie teksty, tytułowy w podłuczcu oraz fragment *Wyznania wiary*, oddzielone motywami ornamentalnymi.

Niezrealizowane projekty są interesujące z uwagi na charakter wykonania – są to dokładne rysunki projektowe, opracowane walorowo i światłocieniowo, niektóre podkolorowane akwarelą, uzupełnione wymiarowaniem, ze skrupulatnie wkomponowanymi tekstami o ciekawie rozwiązany liternictwie. Przemysłana koncepcja wystroju obu kaplic, zarówno ołtarzy, jak i dekoracji malarskiej, świadczy, że jej autor planował realizację, konsekwentnie dążąc do osiągnięcia spójnego charakteru wnętrza bazyliki.

Kalwaria

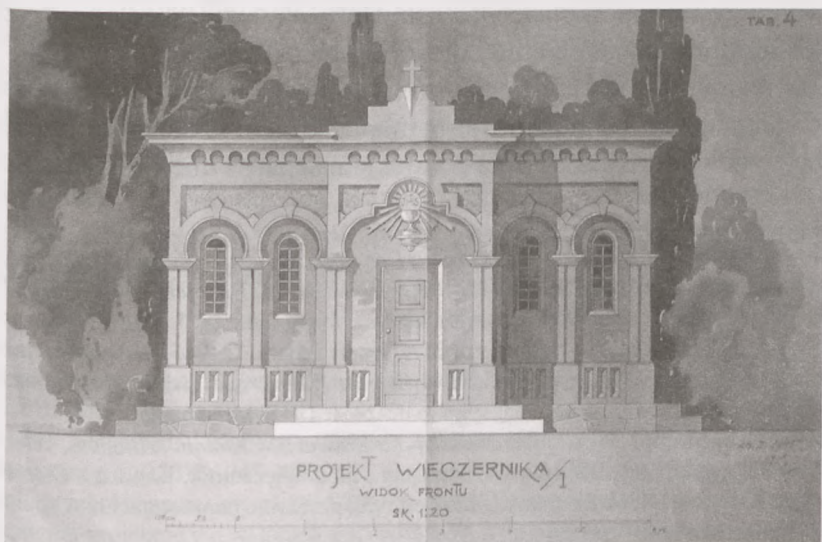
Ksiądz Franciszek B. Kowalski wspominał, że w ciągu tych wszystkich lat i realizowanych dla bazyliki prac, przez cały czas aktualna była wizja i plan budowy „wielkiej Kalwarii, podobnej do Kalwarii w Piekarach lub gdzie indziej, choćby w skromniejszych nieco rozmiarach. W tym celu oglądałem kalwarię także w Pakości i postarałem o jej plan, postarałem się i o książeczkę z opisem i planem kalwarii w Ujściu. W tym celu p. Kiersnowski robił już projekty, nawet modele na pojedyncze kaplice, które powstały w warsztacie. Później zaś sam zaczął robić pierwszą Stację Drogi Krzyżowej w cemencie. Była skromna i za mała w porównaniu do tego, cośmy z początku projektowali. Ale gdybyśmy choć takie mogli ustawić na naszej Kalwarii”⁷⁷. Zaznaczył, że do wykonania wielkich stacji zakładano udział Wojciecha Durka.

W zachowanym zespole rysunków autorstwa M. Kiersnowskiego mieści się około 50 plansz najprawdopodobniej związanych tematycznie z Kalwarią; pewną identyfikację utrudnia brak opisu na większości plansz. Nie jest to pełny

⁷⁷ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 190.

zestaw powstałych projektów, o czym świadczy m.in. numeracja niektórych plansz. Na poszczególnych arkuszach autor przedstawiał najczęściej po kilka samodzielnych rysunków obiektu w różnych ujęciach, łącząc np. widoki z rzutami i przekrojami. Na podstawie zachowanych materiałów rękopiśmiennych i rysunków nie można stwierdzić, w jakich latach dokładnie powstawały kolejne projekty, nie można też odtworzyć pełnego planu projektowanej kodeńskiej Kalwarii z poszczególnymi kaplicami. Z wymienionego zespołu plansz wytypowano na podstawie analogii ponad 30 rysunków przybliżających zagadnienie kodeńskiej Kalwarii. Zachowały się projekty następujących kaplic (wg kolejności zdarzeń): *Wieczernik* (6 plansz z lat 1945, 1947), *Kaplica Pożegnania* (1 plansza, b.r.), *Ogrójec* (1 plansza, 1945), *Zdrada Judasza* (2 plansze, 1945), połączone kaplice *Ogrójec* i *Zdrada Judasza* (1 plansza, 1947), *Kaplica przejścia przez Cedron* (1 plansza), *Dom Kajfasza* (7 plansz, 1947), *Pałac Piłata* (2 plansze, b.r.), *Stacje Drogi Krzyżowej* (8 plansz, 1946-1947), *Kaplica Męki Pańskiej* (1 plansza, 1935).

Wstępne zestawienie świadczy, że prace koncepcyjne nad Kalwarią rozpoczęły się już w 1935 roku, projektem *Kaplicy Męki Pańskiej*, a więc bezpośrednio po projekcie *Kaplicy Najświętszej Marii Panny* (1934), zlokalizowanej na terenie Kalwarii, wspomnianej już wcześniej. Rozpoczęcie prac nad tą kaplicą niewątpliwie wpłynęło na usytuowanie obiektów bezpośrednio związanych z Kalwarią.

Marian Kiersnowski, *Projekt Wieczernika I, widok frontu*, tab. 4, skala 1:20, 1945, tusz, akwarela barwna

Wł. Archiwum Kodeń, repr. Barbara Chojnacka

Pierwsza wersja *Wieczernika* (1945) obejmowała dwa widoki od frontu, widok z boku oraz trzy rysunki wnętrza – rozwiązanie dwóch ścian i plafon⁷⁸. Ukształtowanie pięcioosiowej, symetrycznej fasady, z ryzalitem wejściowym na osi w obu koncepcjach różni się formą zwieńczenia ryzalitu, detalem architektonicznym i dekoracją w partii ryzalitu. Projektant wprowadził rygorystyczny, rytmiczny podział elewacji wysokim cokółem z wąskimi płycinami, parami półkoliście zamkniętych okien ujętych półkolistymi obramieniami na pilastrach i arkadkowym fryzem wieńczącym. We wcześniejszej koncepcji otwór wejściowy akcentuje łuk trójlistny z uskokami ozdobiony reliefową hostią w kielichu, w drugiej – dwa okulusy w półkolistych obramieniach; hostia w kielichu znalazła się w zwieńczeniu kaplicy, uzupełnionym nazwą: WIECZERNIK. Widok boczny do pierwszej koncepcji świadczy o analogicznym rozwiązaniu tej ściany. Wnętrze organizowało ukształtowanie dłuższych ścian, frontowej z przedstawieniem *Ostatniej Wieczery* oraz przeciwległej z wnęką, w której planowano umieszczenie ołtarza z *Barankiem Eucharystycznym*. Późniejszą o dwa lata drugą wersję *Wieczernika* (1947) przybliżają dwie plansze z widokami fasady i ściany bocznej (dwie koncepcje) oraz rzutem poziomym i przekrojami pionowymi⁷⁹. W tej rozbudowanej koncepcji bryłę kaplicy miał otaczać arkadowy krużganek, z półkolistymi arkadami wspartymi na kolumnach. Kaplica zyskała drugą, niską kondygnację zwieńczoną tympanonem. W porównaniu z wcześniejszą wersją autor wprowadził silniejsze rozczłonkowanie elewacji, korzystając jednak z podobnego repertuaru architektonicznych form, wykorzystując półkoliste i trójlistne łuki, okulusy, arkadkowe fryzy, dodając kwadratowe okna, płyciny i metalowe balustrady.

Zewnętrzna forma kaplicy *Pożegnania* można odtworzyć na podstawie zachowanej planszy z rzutem poziomym, przekrojem podłużnym, przekrojem poprzecznym w kierunku wejścia i widokiem ściany tylnej⁸⁰. Bryłę założonej

⁷⁸ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt Wieczernika I, widok frontu*, tab. 4, skala 1:20, 1945, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: 26. I. 1945/ MK., napis aut.; pl. 2 *Projekt Wieczernika II, widok z boku*, tab. 5, skala 1:20, 1945, akwarela barwna, sygn. p.d.: 28. I. 1945/ MK., napis aut.; pl. 3 *Projekt Wieczernika III – Plafon, ściana A, ściana B*, tab. 7, 1945, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: 1/2 1945. MK., napis aut.; pl. 4 *Projekt Wieczernika, widok frontu*, skala 1:20, tab. 9, 1945, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: 24. I. 1945/ MK., napis aut.

⁷⁹ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt Wieczernika dla Kalwarii w Kodniu n/Bugiem*, 1947, akwarela barwna, sygn. p.d.: MK/ 16/V.47, napis aut.; pl. 2 *Wieczernik, Kaplica z Ostatnią Wieczerczą na Kalwarii, widok frontalny, widok od tyłu, przekroje poprzeczne i rzut poziomy, b.r. (1947?)*, tusz, akwarela, niesygn.

⁸⁰ Archiwum Kodeń: *Kaplica Pożegnania, rzuty poziome, widok tylnej ściany, przekroje poprzeczne*, skala 1:75, b.r., tusz, akwarela barwna, niesygn., rys. o charakterze tech., z określeniem wymiarowania i funkcji.

na planie prostokąta kaplicy od strony fasady wzbogacał ryzalit poprzedzony półkolistymi schodami, zwieńczony naczółkiem o łuku wklęsło-wypukłym. Ponad otworem wejściowym mieściło się półkoliste okno. Dłuższe ściany w górnej partii dzieliły rzędy niewielkich, półkoliście zamkniętych okien. Bogaty rzeźbiarski wystrój wnętrza tworzyły: pełnoplastyczna grupa *Pożegnania*, usytuowana na tle ściany frontowej oraz dwie płaskorzeźbione sceny – *Rozmowa z Nikodemem* i *Wskrzeszenie Łazarza*, umiejscowione na dłuższych ścianach.

Kolejną kaplicę – *Ogrójec* prezentuje jedynie plansza z rzutem poziomym, informująca, że prostokątna w planie, otwarta z trzech stron budowla (i tam dostępna schodami) posiadała głęboką wnękę w ścianie frontowej, gdzie zaplanowano umieszczenie figuralnego przedstawienia⁸¹. Bryłę tej kaplicy pozwalają jednak odtworzyć kolejne projekty – kaplicy *Zdrada Judasza* i projekt połączonych kaplic *Ogrójec* i *Zdrada Judasza*, świadczące, że pierwotnie te dwie kaplice, projektowane jako samodzielne budowle posiadały analogiczną formę architektoniczną. Do kaplicy *Zdrada Judasza* zachowały się dwie plansze obrazujące ukształtowanie ścian frontowych, widok boczny i przekrój poprzeczny⁸². Ten zestaw pozwala stwierdzić, że kaplica posiadała dwa fronty zdobione scenami rzeźbiarskimi – z jednej strony front poprzedzony schodami, z możliwością wejścia do wewnątrz oraz front drugi, wypełniony sceną rzeźbiarską, zamknięty metalową balustradą. W obu scenach figuralnych wyeksponowane zostały sylwetki Chrystusa z Judaszem. Obramienie dominujących scen stanowiły filary, na których spoczywały tympanony, z jednej strony wzbogacony krenelażem, z nazwą kaplicy: ZDRADA JUDASZA. Projekt połączonych kaplic *Ogrójec* i *Zdrada Judasza* powstał w 1947 roku, a przybliża go jedna plansza z rzutem poziomym i widokiem frontu pierwszego – *Ogrójec*⁸³. Rzut świadczy, że bryła kaplicy nie uległa zmianie, strona frontowa ze schodami poświęcona była wydarzeniom w Ogrójcu, natomiast drugi front, ograniczony balustradą – zdradzie Judasza.

⁸¹ Archiwum Kodeń: *Ogrójec, przekrój poziomy*, skala 1:20, 1945, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: 28.II. 1945/ MK., napis aut.

⁸² Archiwum Kodeń: pl. 1 *Kaplica – Zdrada Judasza*, tabl. 13, skala 1:25, 1945, akwarela barwna, sygn. p.d.: 22.III. 1945/ MK.; pl. 2 *Kaplica – Zdrada Judasza*, widok od frontu, widok boczny i przekrój poprzeczny, skala 1:50, b.r. (1945?), tusz, akwarela barwna, niesygn., rys. koncepcyjno-projektowy o walorach artystycznych, z opisem i wymiarowaniem.

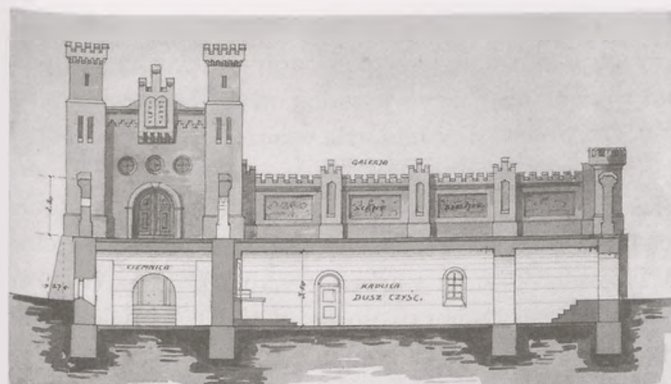
⁸³ Archiwum Kodeń: *Projekt połączonych kaplic: Ogrójec i Zdrada Judasza*, skala 1:75, 1947, tusz, akwarela, sygn. I.śr.: M.K. VI. 1947, napis aut.; rys. projektowy podkolorowany akwarelą, rzut poziomy z opisem i wymiarowaniem.

Projekt kaplicy *Przejścia przez Cedron* przybliży plansza z widokami ścian frontowej i tylnej, widokiem bocznym, rzutem poziomym i przekrojami⁸⁴. Nie-wielka kaplica (6,10 x 7 x 2,60 m) stanowiła właściwie obudowę rozbudowa-nej rzeźbiarskiej sceny, umieszczonej w głębokiej wnęce. Zamkniętą prostym gzymsem elewację uzupełniała nazwa: CEDRON, a wieńczył krzyż.

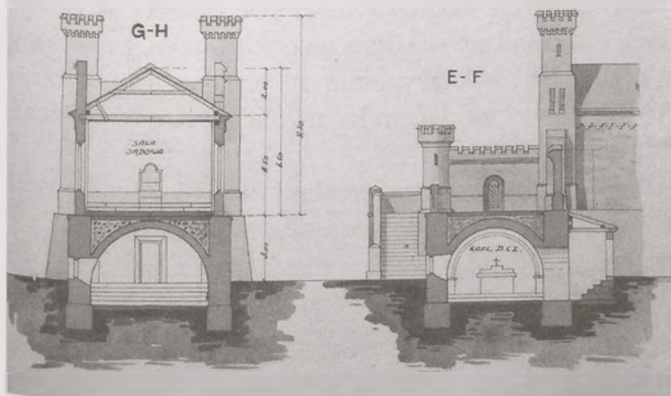
W świetle zachowanych projektów najokazalszą budowlę Kalwarii stano-wiłyby *Dom Kajfasza*, zlokalizowany na ruinach kodeńskiego zamku, określony przez M. Kiersnowskiego na jednym z rysunków nazwą – *Projekt użytkowa-nia ruin zamkowych na budowę Domu Kajfasza*. Realizację tę przybliży zestaw siedmiu plansz, z których jedna jest datowana na 1947 rok⁸⁵. Na poszczegól-nych planszach umieszczono: widok frontowy, widok ścian bocznych, widok od strony tylnej, przekroje w różnych ujęciach oraz rzuty podziemia i przyzie-mia. W projekcie przewidziano rozebranie fragmentów ruin zamku od strony południowo-zachodniej. Projektowana budowla składała się z dwóch części założonych na planie prostokąta i zestawionych pod kątem prostym – do jedno-kondygnacyjnego, podpiwniczonego korpusu przylegało wydłużone, jedno-kondygnacyjne, podpiwniczone, niskie skrzydło. Naroża korpusu akcentowały wieże, a trójkątne szczyty bocznych elewacji – formy nawiązujące do wimperg. Elewacje przeprute były niewielkimi oknami półkolistymi i okulusami, a wieże otworami szczelinowymi. Wejście do budowli prowadziło zewnętrznymi scho-dami do przedsionka, usytuowanego w narożu między korpusem a skrzydłem.

⁸⁴ Archiwum Kodeń: *Projekt kaplicy przejścia przez Cedron*, widok frontowy, widok ściany tylnej, widok boczny, rzut poziomy i przekroje, skala 1:75, 1947, tusz, akwarela barwna, sygn. l.śr.: M.K./ 24./4 47, rys. koncepcyjno-projektowy o walorach artystycznych, z opisem i wymiarowaniem.

⁸⁵ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Projekt użytkowania ruin zamkowych na budowę Domu Kajfasza*, (widok frontowy strona północna; ściana boczna strona wschodnia), skala 1:100, 1947, tusz, akwarela, sygn. p.śr.: MK/ V. 1947, napis aut., rys. koncepcyjno-projektowy o walorach arty-stycznych, z wymiarowaniem i opisem; pl. 2 *Dom Kajfasza – Widok od tyłu (strona połud-niowa)*; kaplica Dusz Czyścówych, Ciemnica, widok od strony tylnej, b.r. (1947?), akwarela barwna, niesygn., napis aut., rys. proj. podkolorowany akwarelą; pl. 3 *Dom Kajfasza – Widok od strony bramy, strona zachod.* (wejście i wyjście do kaplicy d.cz.), b.r. (1947?), niesygn., napis aut., tusz, akwarela barwna, rys. proj. o walorach artystycznych, z ogólnym opisem; pl. 4 *Dom Kajfasza – Projekt Ciemnicy, Sali sądowej i kaplicy Dusz Czyścówych*, widok frontalny i przekroje poprzeczne, b.r. (1947?), tusz, akwarela, niesygn., rys. o charakterze techn., z wymiarowaniem; pl. 5 *Dom Kajfasza – Trybunał Kajfasza*, rzuty poziome, widoki od strony północnej, zachodniej i wschodniej, b.r. (1947?), tusz, akwarela barwna, niesygn., rys. o charakterze techn. z określeniem funkcji; pl. 6 *Dom Kajfasza – widok z góry i więza-nia dachowe*, przekrój poprzeczny, b.r. (1947?), tusz, akwarela barwna, niesygn., napis aut., rys. o charakterze techn. z określeniem funkcji, m.in. Sala Sądowa, Ciemnica, Grupa przy ognisku; pl. 7 *Dom Kajfasza – rzuty poziome podziemia i przyziemia*, b.r. (1947?), tusz, akwa-rela, niesygn., rys. o charakterze techn. z wymiarowaniem i określeniem funkcji.

PRZEKRÓJ PO LINII C-D

Marian Kiersnowski,
Projekt Domu
Kajfasza – Ciemnica,
Sala sądowa i kaplica
Dusz Czyścących,
widok frontalny
i przekroje, b.r. (1947?),
tusz, akwarela
Wł. Archiwum Kodeń,
repr. Barbara Chojnacka

Naroża niskiego przedsionka flankowały okrągłe wieżyczki z krenelażem, podobnie ozdobione były ściany. Skrzydło stanowiło galerię nad piwnicą, od strony frontowej zamkniętą niską ścianką, a od tyłu ścianą kurtynową z blankami, z okrągłymi wieżyczkami w narożach. W piwnicy zaplanowano przedsionek (pod korpusem), ciemnicę (pod przedsionkiem) oraz kaplicę Dusz Czyścących (pod skrzydłem). Widoczne na przekrojach szkicowo zaznaczone grupy figuralne mogą świadczyć, że autor zaplanował wprowadzenie pełnoplastycznych rzeźb, np. w ciemnicy. W partii przyziemia korpusu projektowano urządzenie sali sądowej (kilka grup figuralnych), a w przedsionku grupę przy ognisku. Płaskorzeźbione sceny figuralne miały wypełniać płyciny ściany kurtynowej na galerii. W projekcie architektonicznym *Domu Kajfasza* M. Kiersnowski po raz pierwszy w tak znacznym stopniu wykorzystał repertuar form gotyckich.

Kolejna realizacja związana z Kalwarią – *Pałac Piłata* obejmowała ze spół czterech budowli, a ich lokalizację i wygląd ogólnie przybliżają dwie zachowane plansze obrazujące plan sytuacyjny, widok od strony wewnętrznej i przekroje poprzeczne⁸⁶. Cztery niewielkie budowle włączone zostały w obrys prostokątnego muru – na wprost bramy wejściowej mieścił się *trybunał*, po lewej stronie – kaplica *Biczowania*, a po prawej – kaplica *Cierniem Ukoronowania*. Każda z tych budowli posiada inną, chociaż zbliżoną formę architektoniczną, opartą na systemie kolumn i arkad, naczółków oraz fryzów. Założenie zajmowało teren o powierzchni około 16 x 20 m, a największym obiektem był trybunał (wys. 8,20 m, 10,60 x 2,80 m).

Ostatnią kaplicą (wg chronologii zdarzeń), a pierwszą projektowaną była kaplica *Męki Pańskiej*, której projekt z 1935 roku zyskał akceptację Kurii Diecezjalnej w Siedlcach⁸⁷. Na jednej planszy autor zamieścił widok frontowy i boczny oraz rzut poziomy. Elewację frontową niewielkiej kaplicy (wys. ok. 6 m, 3,40 x 2,10 m) tworzy nieznaczny ryzalit z głęboką wnęką, zamknięty tympanonem z tekstem. Półkolistą wnękę wypełnia rzeźbiarska *Grupa Ukrzyżowania* z Marią, Marią Magdaleną i św. Janem Ewangelistą. Kaplicę wieńczy sygnaturka.

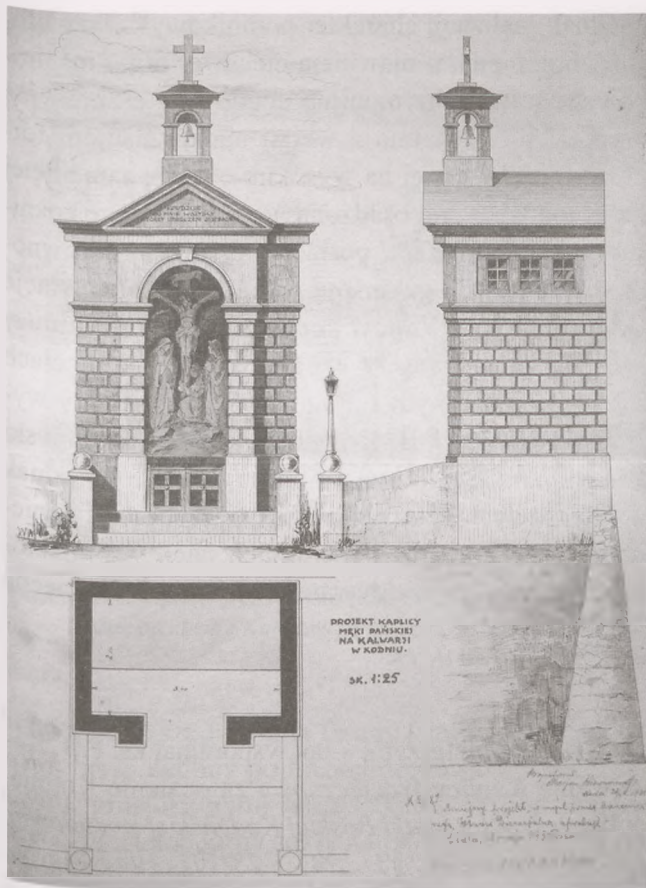
Żadna z projektowanych kaplic nie została zrealizowana. M. Kiersnowski miał jednak wykonywać modele kaplic, które pozostały w jego pracowni, jak odnotował ks. F.B. Kowalski.

Droga Krzyżowa

Projekty stacji *Drogi Krzyżowej* na Kalwarię powstawały w latach 1946-1947. Z zachowanego zespołu rysunków M. Kiersnowskiego związanych z tą realizacją wydzielono zestaw ośmiu projektów. Różnorodność koncepcji architektoniczno-rzeźbiarskich poszczególnych stacji-kapliczek oraz różne formy projektów – od szkicowych zapisów do rysunków technicznych – świadczą, że autor długo poszukiwał najwłaściwszego rozwiązania dla tej dużej,

⁸⁶ Archiwum Kodeń: pl. 1 Plan sytuacyjny, skala 1:100, b.r. (1945?), tusz, akwarela barwna, niesygn., rys. techn. z określeniem budynków (brama wejściowa, Trybunał, kaplica Cierniem Koronowania i kaplica Biczowania) oraz wymiarowaniem; pl. 2 *Pałac Piłata*, skala 1:75, 1:50, widok od wewnątrz (Kaplice Biczowania i Cierniem koronowania), przekroje poprzeczne: Brama wejściowa i Trybunał, Kalwaria, b.r., tusz, akwarela barwna, niesygn., napis aut., rys. o charakterze techn. z wymiarowaniem.

⁸⁷ Archiwum Kodeń: *Projekt kaplicy Męki Pańskiej na Kalwarji w Kodniu*, skala 1:25, 1935, sygn. p.d.: projektował/ Marjan Kiersnowski/ Kodeń 26 II 1935, napis: N 2287/ Niniejszy projekt, w myśl prawa kanonicznego/ Władza Diecezjalna aprobeje/ Siedlce, 13 maja 1935 roku.

Marian Kiersnowski,
*Projekt kaplicy Męki
Pańskiej na Kalwarji
w Kodniu*, skala 1:25,
1935

Wł. Archiwum Kodeń,
repr. Barbara Chojnacka

przestrzennej realizacji. Na podstawie dwóch datowanych projektów można zrekonstruować ideę założenia: od stacji z pełnoplastyczną grupą rzeźbiarską na postumencie, przez otwarte kaplice z płaskorzeźbioną (?) sceną w architektonicznym obramieniu aż do architektonicznych kaplic zamkniętych, ze scenami w rzeźbie pełnej, wkomponowanymi w murowane ogrodzenie Kalwarii. W pierwszej fazie dominują rozbudowane formy cokołu, dzielone horyzontalnie, z tablicą tytułową ujętą rollwerkami, z niewielką grupą figuralną (wys. ok. 3 m)⁸⁸. W kolejnym projekcie redukcja bryły i podziału cokołu

⁸⁸ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Postument do Stacji I Drogi Krzyżowej na Kalwarji, Pan Jezus na śmierć osądzony*, widok frontowy, 1946, ołówek, papier kratkowany, sygn. p.d.: MK 9/XI.46., rys. o charakterze techn. z wymiarowaniem; pl. 2 *Projekt Stacji Drogi Krzyżowej – Pan Jezus na śmierć skazany*, b.r. (1946?), ołówek, papier kratkowany, niesygn., rys. o charakterze techn. z wymiarowaniem, wys. figury – 95 cm.

uwolniła figury, nadając jednak realizacji charakter pomnikowy⁸⁹. Trzy projekty z architektonicznymi obramieniami ujawniają ciekawe formy inspirowane renesansem, równowagę między harmonijną obudową a ekspresyjną narracją figuralnych kompozycji⁹⁰. Ostatnia z wersji nadaje stacjom formę kapliczki (wys. ok. 5 m) posadowionej na wysokim cokole, zamkniętej trójkątnym naczółkiem, z grupą figuralną osadzoną w głębokiej, prostokątnej wnęce⁹¹. Nieliczne motywy zdobnicze w postaci chrystogramu, równoramiennych krzyży oraz schodkowych gzymsów rytmicznie scalają stacje z ogrodzeniem. Ostatni z projektów – *Projekt kapliczek Drogi Krzyżowej i ogrodu Kalwarii* został opracowany w wersji barwnej, w ujęciach od frontu i z boku, w przekroju poziomym i pionowym, uzupełniony wymiarowaniem⁹². Według zapisków ks. F.B. Kowalskiego M. Kiersnowski miał wykonać pierwszą stację *Drogi krzyżowej* w cemencie, która jednak z uwagi na brak środków finansowych była za skromna i zbyt mała w odniesieniu do projektowanych stacji⁹³. Do realizacji „wielkich stacji” – projektowanych przez M. Kiersnowskiego – przewidywano współpracę Wojciecha Durka.

Kaplica Wdzięczności

Na początku wojny parafianie i pielgrzymi – jak wspominał ks. F.B. Kowalski – ślubowali zbudowanie *Kaplicy Wdzięczności* za ocalenie Kodnia. Pierwszy *Projekt Kaplicy Wdzięczności Matki Boskiej Kodeńskiej za cudowne ocalenie Kodnia od klęsk wojennych 20. VI. 1941 i 23 VII. 1944* Marian Kiersnowski wykonał w 1944 roku. W tej fazie projektowej przedstawił dwie

⁸⁹ Archiwum Kodeń: pl. 3 Stacja Drogi Krzyżowej – *Pan Jezus z szat obnażony X*, b.r. (1946?), ołówek, papier kratkowany, niesygn., rys. linearny, z wymiarowaniem.

⁹⁰ Archiwum Kodeń: pl. 4 Projekt Stacji Drogi Krzyżowej – *I Pan Jezus na śmierć osądzony*, b.r. (1946?), ołówek, papier kratkowany, niesygn., rys. linearny, opracowany walorowo i światłocieniowo, z wymiarowaniem (wys. 395 cm); pl. 5 Stacja Drogi Krzyżowej – *Pan Jezus na krzyżu umiera XII*, b.r. (1946?), ołówek, niesygn., rys. o charakterze techn., opracowany światłocieniowo; pl. 6 Stacja Drogi Krzyżowej XIV – *Pan Jezus do grobu złożony*, b.r. (1946?), ołówek, papier kratkowany, niesygn.

⁹¹ Archiwum Kodeń: pl. 7 Projekt kaplicy – Stacji Drogi Krzyżowej – *Pan Jezus na śmierć skazany*, b.r. (1946?), ołówek, atrament, papier kratkowany, niesygn., napis aut., rys. techn. z wymiarowaniem.

⁹² Archiwum Kodeń: pl. 8 *Projekt kapliczek Drogi Krzyżowej i ogrodu Kalwarii* (kapliczki otwarte i zamknięte), skala 1:50, b.r. (1947?), tusz, akwarela, barwny, sygn. p.d. (nieczytelne 1947?), napis aut.

⁹³ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 190.

WIDOK OD STRONY KALWARJI

Projekt Kaplicy Wdzięczności ku czci Najświętszej Marii Panny w Kodniu
 – *Widok od strony Kalwarji*, b.r. (1947?), tusz, akwarela barwna
 Wł. Archiwum Kodeń, repr. Barbara Chojnacka

konceptje ukształtowania fasady kaplicy i rzut poziomy⁹⁴. Prostokątną, wieżową bryłę kaplicy po bokach ujmowały wąskie skrzydła flankowane niższymi, prostokątnymi wieżyczkami. W obu koncepcjach środkową wieżę wieńczył wieloboczny cokół z figurą Matki Bożej Kodeńskiej. Odmienne było rozwiązanie pięcioosiowej elewacji w zakresie proporcji poszczególnych części budowli i detalu architektonicznego. Swobodne operowanie wysokościami brył oraz dekoracją w postaci ząbkowanych gzymsów i wolutowo-schodkowych spływów skutecznie akcentowały pomnikowość założenia z dominującą figurą patronki. Do projektu *Kaplicy Wdzięczności* twórca powrócił w 1947 roku na sześciu planszach przedstawiając przemyślaną i okazalszą wersję budowli⁹⁵.

⁹⁴ Archiwum Kodeń: *Projekt Kaplicy Wdzięczności Matki Boskiej Kodeńskiej za cudowne ocalenie Kodnia od klęsk wojennych 20. VI 1941 i 25 VII 1944*, dwie wersje i rzut poziomy, 1944, tusz, akwarela, sygn. p.d.: MK./ 15.VIII.944.

⁹⁵ Archiwum Kodeń: pl. 1: *Projekt Kaplicy Wdzięczności ku czci Najświętszej Marii Panny w Kodniu, widok frontu od strony grobli, widok frontu od strony Kalwarji, widok boczny, przekrój pionowy*, skala 1:75 (1947?); pl. 2: *Widok od strony Kalwarji*; pl. 3: *Widok boczny i przekrój poprzeczny*; pl. 4: *Rzuty poziome i przekrój podłużny*; pl. 5: *Przekroje pionowe*; pl. 6: *Widok frontu od strony grobli*, sygn. p.d.: MK/ 1947. Tylko jeden z zespołu tych rysunków jest sygnowany i datowany. Wszystkie rysunki zostały wykonane w technice tuszu, podkolorowane barwną akwarelą.

Rysunki obejmują widok frontu od strony Kalwarii, widok frontu od strony grobli, widok boczny oraz rysunki o charakterze technicznym z wymiarowaniem – przekrój poprzeczny, rzuty poziome dwóch kondygnacji i przekroje podłużne. Zasadniczą zmianę w ukształtowaniu bryły budowli wprowadził ryzalit dostawiony do środkowej wieży od strony Kalwarii – fasady. Na osi kaplicy, w partii przyziemia, z obu stron znajdowały się ostrołukowe otwory wejściowe tworzące rodzaj prześwitu – tunelu. Elewację główną zdobiła znacznych rozmiarów wnęka z rozbudowaną, prawdopodobnie reliefową sceną figuralną (dwie wersje rozwiązania wnęki i sceny). Figurę Matki Boskiej Kodeńskiej wieńczącą kaplicę zastąpiła niska latarnia z hełmem i krzyżem. W tej koncepcji figura patronki umieszczona została we wnętrzu na tle półkolistej wnęki. Komunikacja w kaplicy zaplanowana została jako jednokierunkowa – od strony Kalwarii w narożnych wieżyczkach mieściły się: po lewej stronie – wejście tzw. „schody święte”, a po prawej – wyjście, tzw. „schody zwykłe”. Elewacje poszczególnych partii kaplicy wzbogaciły schodkowe gzymsy wieńczące, arkadkowe płyciny, woluty i girlandy. Zespół tych rysunków, o różnym charakterze – koncepcyjno-projektowe o walorach artystycznych (budowla z otoczeniem) oraz typowe projekty techniczne podkolorowane akwarelą – świadczą nie tylko o etapach pracy, ale także wizji umiejscowienia obiektów w przestrzeni. Kaplica, podobnie jak inne budowle planowanej Kalwarii – nie została zrealizowana.

Realizacje dla innych parafii

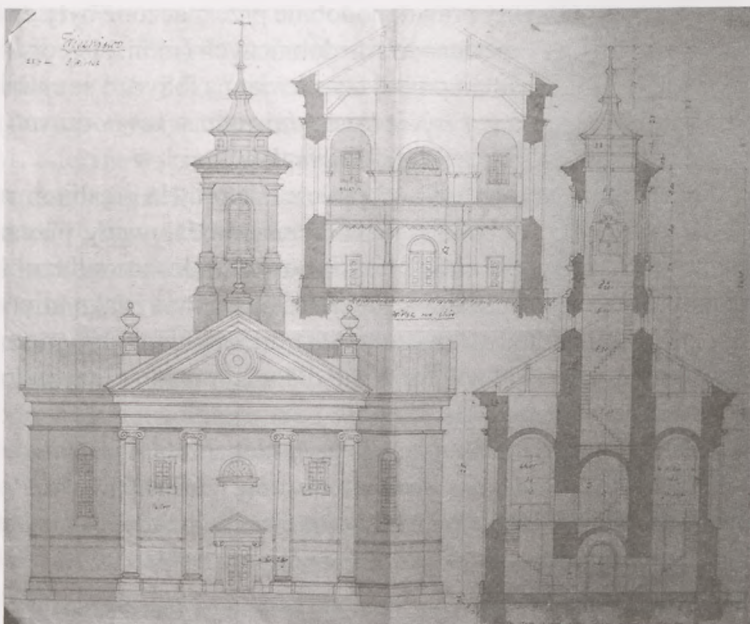
Ksiądz F.B. Kowalski wspominał, że M. Kiersnowski – kiedy mu czas pozwalał – wykonywał projekty na zlecenia księży z innych parafii, m.in. dla Piszcz, Dołhobrodów, Białej Podlaskiej (kościół św. Antoniego i trzecia parafia) oraz Wiszniewa pod Siedlcami⁹⁶. Jak podkreśla ks. F.B. Kowalski, projektant nie chciał przyjmować wynagrodzenia za te prace, a w razie przyjęcia przekazywał je na ofiarę dla kodeńskiej bazyliki.

Dla księdza Pulkowskiego wykonał pięć barwnych projektów na nowy kościół parafialny w Wiszniewie. Ksiądz F.B. Kowalski zapisał, że wielu proboszczów podziwiała te projekty podczas misji w Wiszniewie w 1945 roku. Wybrano najlepszy projekt, który po zatwierdzeniu przez Kurię Diecezjalną, doczekał się realizacji. W zespole rysunków znajduje się siedem projektów, które można powiązać ze wspomnianym zleceniem⁹⁷. Spośród tych rysunków

⁹⁶ *Codex Historicus Kodeń I*, s. 190.

⁹⁷ Archiwum Kodeń: pl. 1 *Wiszniewo* (kościół) – Elewacja, przekroje pionowe, 1946, tusz, akwabela barwna, niesygn., napis aut. l.g.: Wiszniewo/ 27 III – 2 IV.1946; pl. 2 Fasada kościoła.

pięć stanowi ujęcia fasady kościoła (dwie zasadnicze wersje), jeden – widok od strony prezbiterium, a kolejny – widok elewacji, przekroje pionowe, przekroje chóru i wieży. Właśnie ten rozbudowany projekt posiada opis: Wiszniewo/ 27 III – 2 IV.1946, a na innym (widok fasady) zamieszczono adnotację: Niniejszy projekt/ zatwierdzamy/ Siedlce,/ 16. III. 1946. Można przypuszczać, że rysunki elewacji stanowiły wstępne projekty koncepcyjne, o czym świadczą ich walory artystyczne, z ogólnie zaznaczonym wymiarowaniem, a po akceptacji autor wykonał projekt o charakterze technicznym.

Marian Kiersnowski, Projekt kościoła w Wiszniewie – elewacja, przekroje pionowe, 1946, tusz, akwarela barwna

Wł. Archiwum Kodeń, repr. Barbara Chojnacka

W zespole zachowanych rysunków projektowych można zidentyfikować jeszcze kilka projektów na realizację dla różnych kościołów. Do najwcześniejszych należy projekt *Ramy do obrazu św. Teresy dla kościoła w Brześciu*

1946, tabl. 1, skala 1:100, akwarela, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 27/2.46/ Kodeń; pl. 3 Fasada kościoła, 1946, tabl. 2, skala 1:100, akwarela, sygn. p.d.: MKiersnowski/ Kodeń 1946; pl. 4 Fasada kościoła, tabl. 3, skala 1:100, 1946, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ Kodeń n/B 1946. (projekt zatwierdzony); pl. 5 Fasada kościoła, 1946, tabl. 4, skala 1:100, akwarela, sygn. p.d.: MKiersnowski/ Kodeń n/B 1946; pl. 6 Fasada kościoła, b.r., akwarela, niesygn.; pl. 7 Widok kościoła od strony prezbiterium, b.r., akwarela, niesygn.

n/B, datowany na 1934 rok, łączący stylizowane formy neobarokowe z nowoczesnym wzornictwem⁹⁸.

Kolejne prace projektowe związane były prawdopodobnie z większymi realizacjami, mającymi stworzyć wystrój całego wnętrza. Projekt *Ołtarza do kościoła w Białej Podlaskiej na Woli*, niedatowany, obejmuje widok prezbiterium z ołtarzem głównym, amboną i ołtarz boczny lewy. Wszystkie sprzęty zostały utrzymane w jednorodnej stylistyce, inspirowanej stylem zakopiańskim w zakresie formy i zdobnictwa⁹⁹. Z tym projektem wiąże się nieopisana i niedatowana plansza z rysunkami ambony (dwa ujęcia), ołtarza bocznego, klęcznika, ławki i fotela¹⁰⁰. Obiekty prawdopodobnie przeznaczone były do tego samego kościoła. Zbliżony repertuar form zdobniczych (m.in. snycerskie fryzy, zgeometryzowane liście akantu i pojedynczy kwiat na łodydze ze spiralnie rozłożonymi liśćmi) występują w *Projekcie oszalowania ścian bocznych i galerii nad nimi dla kościoła na Woli w Białej Podlaskiej*¹⁰¹.

W podobnej konwencji stylistycznej mieści się projekt prezbiterium z ołtarzem św. Stanisława Kostki, balustradą i amboną, niedatowany, przeznaczony dla niezidentyfikowanego kościoła¹⁰². Na rysunku umieszczono rzut świątyni z określeniem lokalizacji sprzętów w prezbiterium, nawie i zakrystii (ambona, ołtarze boczne, konfesjonały, ławki i szafy), można więc przypuszczać, że M. Kiersnowski projektował wyposażenie dla wnętrza nowo wybudowanego kościoła.

Wyraźne wpływy stylu zakopiańskiego widoczne są w projekcie dużego ołtarza z figurą *Ukrzyżowanego* w zwieńczeniu oraz rzeźbami *śś. Piotra i Pawła* w dolnej kondygnacji¹⁰³. Brak opisu nie pozwala na określenie datowania oraz

⁹⁸ Archiwum Kodeń: *Rama do obrazu św. Teresy dla kościoła w Brześciu n/B*, tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MKiersnowski/ 14/XI.34. Dokładny rysunek proj. z ogólnym wymiowaniem.

⁹⁹ Archiwum Kodeń: *Ołtarz do kościoła w Białej Podlaskiej*, b.r., tusz, kalka, sygn. śr.g.: MK., napis aut., Dokładny projekt rysunkowy o charakterze techn., fragmenty modelowane walorowo i światłocieniowo.

¹⁰⁰ Archiwum Kodeń: Projekt ambony, ołtarza bocznego, klęcznika, ławki, fotela i stolika z motywami zakopiańskimi (do kościoła w Białej Podlaskiej?), b.r., tusz, niesygn., rys. techn. opracowany światłocieniowo

¹⁰¹ Archiwum Kodeń: *Projekt oszalowania ścian bocznych i galerii nad nimi dla kościoła na Woli w Białej Podlaskiej*, b.r., tusz, niesygn., napis aut., rys. o charakterze techn., modelowany światłocieniowo.

¹⁰² Archiwum Kodeń: Projekt prezbiterium z ołtarzem św. Stanisława Kostki, balustradą i amboną oraz rzutem poziomym kościoła, b.r., tusz, niesygn. Rysunek o charakterze techn. z określeniem sytuacji, przekrojem ambony.

¹⁰³ Archiwum Kodeń: Projekt ołtarza z krucyfiksem oraz figurami *śś. Piotra i Pawła*, b.r., tusz akwarela barwna, niesygn. Dokładny projekt ołtarza, modelowany walorowo i światłocieniowo.

lokalizacji tego obiektu. Rozbudowana forma nietypowego retabulum z dominującym krucyfiksem i ekspresyjnymi figurami aniołów oraz bogatą dekoracją florystyczną sytuują ten obiekt w kręgu nowatorskich rozwiązań, dalekich od tradycyjnych ołtarzy kodeńskich. Podobną, ale o wiele skromniejszą formę posiada projekt ołtarza z figurą św. Józefa z Dzieciątkiem (?), prawdopodobnie stanowiący ołtarz boczny dla tej samej świątyni¹⁰⁴.

Niedatowany *Projekt ambony do kościoła św. Antoniego w Białej Podlaskiej* należy zaliczyć do kontynuacji stylu zachowawczego w twórczości M. Kiersnowskiego. W monumentalnej, rozbudowanej architektonicznie ambonie (dwa ujęcia) autor wykorzystał podziały i formy zdobnicze typowe dla sztuki manierystycznej i renesansowej, w ornamentykę wplatając lekkie, o wiele późniejsze stylistycznie girlandy kwiatowe oraz statyczną figurę św. Antoniego¹⁰⁵.

Młodopolskie inspiracje, ale i wpływy otaczającej natury odnaleźć można w *Feretrone Królowej Korony Polskiej*, gdzie w formę liścia projektant wprowadził modernistyczną sylwetkę Marii z Dzieciątkiem i kłęzących aniołów, całość ujmując stylizowanymi snopami zboża z polnymi kwiatami¹⁰⁶.

Marian Kiersnowski, Projekt ołtarza z krucyfiksem oraz figurami śś. Piotra i Pawła, b.r., tusz akwarela barwna

Wł. Archiwum Kodeń,
repr. Barbara Chojnacka

* * *

W zespole projektów Mariana Kiersnowskiego mieści się szereg plansz zazwyczaj niedatowanych i nieopisanych, których na obecnym etapie badań nad twórczością artysty nie udało się połączyć z realizacjami wykonanymi lub

¹⁰⁴ Archiwum Kodeń: Projekt ołtarza św. Józefa z Dzieciątkiem (?), b.r., niesygn., tusz, akwarela barwna. Dokładny projekt rysunkowy, opracowany światłocieniowo.

¹⁰⁵ Archiwum Kodeń: *Projekt ambony do kościoła św. Antoniego w Białej Podlaskiej*, widok frontalny i boczny, b.r., tusz, akwarela barwna, niesygn., napis aut., rys. o charakterze techn., podkolorowany akwarelą.

¹⁰⁶ Archiwum Kodeń: Projekt feretronu – *Królowa Korony Polskiej*, b.r., tusz, akwarela barwna, sygn. p.d.: MK., napis aut. śr.d.: FERETRON., na odwrociu projekt szkicowy figury Królowej Korony Polskiej, dokładny rys. projektowy.

planowanymi. Są to projekty architektoniczne, jak i projekty wyposażenia wnętrz sakralnych¹⁰⁷. Prace te, niewymienione w materiałach źródłowych przechowywanych w kodeńskim archiwum, wymagają odrębnych kwerend i przeprowadzenia wizji lokalnych w obiektach sakralnych dawnej diecezji siedleckiej.

Twórca pozostawił „Wykaz rozpoczętych i planowanych prac” dotyczących wnętrza kodeńskiej bazyliki, jej bryły zewnętrznej, parafialnego cmentarza oraz Kalwarii¹⁰⁸. M. Kiersnowski zmarł 12 maja 1949 roku w Kodniu.

Działalność tego wszechstronnego twórcy, rozpoczynającego pracę od projektowania funkcjonalnych współczesnych wnętrz z wyposażeniem, poprzez meblarstwo, aż do aranżacji przestrzeni sakralnej z obiektami o przeznaczeniu kultowym świadczy o olbrzymim potencjale twórczym, opartym na solidnym wykształceniu i praktycznych doświadczeniach. Niewielki zachowany zespół projektów mebli z wcześniejszego etapu twórczości nie pozwala na podsumowanie tej dziedziny pracy w dorobku M. Kiersnowskiego. W biografii twórcy nadal mało znany jest „okres bydgoski”, związany z pracą pedagogiczną, w której niewątpliwie wykorzystywał wcześniejsze doświadczenia z petersburskiej uczelni, moskiewskich i paryskich praktyk oraz wieloletniej, samodzielnej pracy. Przeglądając zrealizowane i pozostałe jedynie w fazie projektów rysunki z „okresu kodeńskiego”, można zauważyć poszukiwania w nowym dla twórcy obszarze, stąd widoczne czerpanie inspiracji ze stylów minionych epok, liczne kompilacje, a dopiero później stopniowe dochodzenie do indywidualnych rozwiązań.

W przypisach, podając dane do rysunków projektowych, przyjęto uogólniony schemat zapisu, przy czym tytuły i napisy autorskie zaznaczono kursywą.

Summary

This article devoted to the activity of Marian Kiersnowski (1873-1949) – a designer of church interiors, furniture and furnishings, and a pedagogue – is the first synthetic monograph about this artist. He was educated in St. Petersburg and at first worked in Russia. Later, he moved to Poland, and lived

¹⁰⁷ Projekty architektoniczne, m.in. – kolumnowej elewacji, rzuty poziome kościołów i kaplic, projekt konstrukcyjny schodów, rzut kościoła w Dołhobrodach, projekty ogrodzeń, projekt Domu Pielgrzyma w Kodniu oraz projekty z zakresu wyposażenia, m.in. – ołtarz św. Józefa z Dzieciątkiem, konstrukcja tronu biskupiego, krucyfiks, kandelabr, fotel i krzesła w prezbiterium (1944), lichtarze, konfesjonał, konfesjonał dla katedry w Pińsku (1935), figura Matki Boskiej Kodeńskiej na postumencie.

¹⁰⁸ *Codex Historicus Kodeń II*, s. 101-102.

in, among others, Toruń and Bydgoszcz. In the years 1921-1922, he worked in the Luxurious Furniture Factory of the American Association "Polamerica" in Toruń. Next, he started to work as a teacher in Bydgoszcz schools – State School of the Art Industry and State School of Industry, where he worked in the years 1922-1933. Finally, in 1933, he settled permanently in Kodeń on the Bug River. His life and work was connected with the Missionary Oblates of Mary Immaculate. On the monastery premises, he had St Joseph's sculptural and carpenter's workshop. He designed and made a significant part of the furnishings of St Anna's Basilica in Kodeń. Based on the preserved archival materials, a set of design drawings, old photographs, and facilities mostly still existing, an attempt at reconstructing the gradual shaping of the church decor has been presented – the church presently functioning in the awareness mainly as the Sanctuary of Our Lady of Kodeń.